

A szkita-magyar kontinuitás
elméletének jogosultsága
a turáni szellem
keretében.

Írta

Sőregi János.

1 9 2 7

Kertész József könyvnyomdája, Karcag.

REV 2006

dt. I 93 284
1927.

RA

ELŐSZÓ.

Jelen dolgozatomat előtanulmány képen szántam azon feldolgozás alatt lévő munkámhoz, melynek tárgya a magyarországi római kori szarmata-jazigok történelmi szerepe és archeológiája. E téma kidolgozásához és a meglehetősen elvegyült, eddig összefoglalva sehol sem tárgyalt régészeti anyagnak elrendezéséhez széleskörű előtanulmányokra volt szükségem. Meg kellett ismerkednem egyrészt az indogermán kérdés mai állásával s folytatólagosan a nyugati és keleti germánok fennmaradt emlékeanyagával, másrészt a déloroszországi szkíta-szarmata népekre és művészetre vonatkozó tudományos irodalommal, ugyszintén a pontuszi görög és a római provinciális művészettel, hogy hazánk területén a római korú barbár népek régészeti hagyatékában tájékozódást nyerhessek.

Ez előtanulmányokat a bécsi szakkönyvtárakban végeztem, amikor is lehetetlen volt észre nem vennem, hogy a külföldi tudományos régészeti irodalom nemcsak száraz adathalmazok feldolgozását foglalja magában, hanem fajok illetőleg nemzetek szerint egy magasabb szelleműl áthatva a nemzeti tudományok között igyekszik helyet foglalni, mindinkább tért engedve a romantikus felfogás híveinek, akik körül egész iskolák alakultak ki. Azt is észrevettem, hogy a feltűnedező módszerbeli hibákat, a jóhiszeműség tévedéseit feltétlenül ellensúlyozza a nemzetnevelésben rejlő erkölcsi erő, mely a tudomány önbizalmát szinte hihetetlen mértékben növeli. Így jutottam arra a gondolatra, mely jelen dolgozatomnak címében foglaltatik, azaz a szkíta-magyar kontinuitás elméletének felállításához.

Érzem, hogy ez az elmélet itt még nincs kellően megalapozva. Egyelőre nem is akartam e kérdésnek szakszerű kifejtését adni, hanem inkább csak rá akarok mutatni arra, hogy ez elméletnek jogosultsága van, hogy szükséges, mert az a

magyar régészeti tudománynak az eddig hiányzó gerincét fogja alkotni.

Ha egyes kérdésekkel kapcsolatban néhány külföldi tudományos mű tárgyalásánál talán kelletténél tovább időzöm, mentségemül szolgáljon egyrészt a tárgy iránt való szeretet, másrészt azon bő tapasztalatokon alapuló előre kitűzött cél, mely szerint dolgozatomban a kellő szakkönyvtárakat nélkülöző vidéki muzeumok lelkes és fáradhatatlan munkásai, továbbá a művelt érdeklődők számára nem pusztá idézeteket akarok sokszor nyújtani, hanem a felvetett gondolat megértéséhez és elbírálásához részletes tájékoztatásul szolgáló bővebb ismertetést.

Debrecen 1927 október havában.

SŐREGI JÁNOS
muzeumi s. ör.

Azok a tudományágak, melyek szűkebb értelemben véve nem tisztán és kimondottan egyetemes jellegűek, tehát általánosságban nem az emberiség összeségére vonatkoznak, hanem valamely meghatározott és geográfiailag körülhatárolt földterületre; különösen pedig épen azok, melyek valamely földterület őskulturájának megteremtői, fejlesztői iránt érdeklődnek: a legtermészetesebb szellemi megnyilatkozás képen magukon viselik azt az ősjelleget, melynek legvégső gyökérszálai sokszor feltűnően, néha alig észrevehetően belefűrődnek a tágabb értelemben vett faji vagy nemzeti önérzet szilárd és táperős talajába. Ez életre hivatott jelenség megszületése a tudományos kutatás történelmi fejlődésének utóbbi évtizedeihez fűződik. Azonban nem lehet azt mondani, ha a látszat azt is mutatja, hogy ez a jelenség reakciója volna egy ellentétes irányú akciónak. Az sem állítható, hogy internacionalis eszmék makacs hullámtörője képen a mélyből toltult elő. Úgy tűnik ez fel, mint az emberi szellem történetével kezdődő s azon végighúzódo gerinc, mely eddigi rejtett voltából önmagát felszínre domborította egy megérett kor hívására és életrealitása teljében.

E tény leszögezésének jogosságát és erősségét bizonyára senki sem fogja kétségbe vonni akkor, amikor napról-napra láthatjuk, hogy a még legelvontabb jellegű, területől vagy nemzeti érdektől teljesen függetlenül álló vívmányok és eredmények dicsőségét akár a tudomány, akár a művészet vagy technika mezején úgy gyakorlati, mint elméleti vonatkozásban minden illetékes nemzet lázas féltékenységgel igyekszik a maga részére elkönyvelni. Mert minél nagyobb egy nemzet vagy faj értékproduktuma, melyet fundamentumául kovácsolhat, annál erősebb és szilárdabb az élethez való ereje és önérzete. A nemzeti és faji önérzet pedig az az ősrugó, melynek mozdulása nélkül az emberi szellem, a kutató ész tartós és eredményes működési processzusát elképzelni is alig lehet és amely nélkül

annak kisugárzó, hatóereje termőképessége eltompulásával holt pontra hanyatlana.

Ha a különféle európai nemzetek modern archeológusainak tudományos működését áttekinthetjük, feltűnően tolul szemünk elé e szellemi irányzattól át- meg átitatott törekvés. Mint a legtöbb esetben, úgy ez alkalommal is német tudósoké az érdem a kezdeményezés terén, akik hazájuk régészeti tudományát, ha nem is ilyen határozottan kimondott és körvonalazott faji, illetőleg nemzeti eszmei alapon, de végeredményében teljesen ebben a szellemben, sőt sokszor erős túlzásokba esve vették a legutóbbi évek alatt művelés alá. Itt főképpen Kossina, Schtuchhardt és az ő iskoláik számos kiváló tudósának széles körben elterjedt legújabb eredményeire gondolunk. Első pillanatra szokatlannak és felette merésznek, esetleg tudománytalannak tűnik fel, hogy egy tisztán tudományos, jelen esetben archeológiai szakmunka a nemzeti eszme szolgálatába szegődik és politikai árnyalatú vonatkozásokat elegyít kebelébe, mert ezáltal hatáskörét és rendes megszokott kereteit túllépni látszik. Az bizonyos, hogy e szempontnak igénybevétele óvatos körültekintésre szorul, azonban senki sem vonhatja kétségbe, hogy már a pré-histórikus korokon belül többszörös helyi vonatkozásban megállapíthatók azok az időpontok és azok a határjelző vonalak, melyektől kezdve akár ősi történelmi adatok, akár a pusztai archeológiai anyag csaknem biztos tanúságai alapján egy bizonyos kultúrkört hordozó nép ethnikumára követhetnünk lehet. Egészen természetes, hogy e szellemi irányzat és a részünkről is kiindulási alapul választott felfogás csakis ebben az értelemben állhatja meg a helyét.

Régi dolog, hogy minden kezdeményezés és új utakat törő kiindulás éles vitára ad alkalmat s ugyanakkor heves elbírárlások százados kínai falát találja homloka előtt. Innen magyarázható meg az az érdekes jelenség, hogy a legtöbb szakember vonakodik különben úttörő műve elején kitézni azt a lobogót, amelyért és amely alatt tulajdonképpen eszmei harcot vív, hanem ehelyett munkájának különböző helyein tárja fel azokat az új eszméket, amelyek — miután a kiinduláskor tájékozatlanul maradunk — meglepetésszerűen hatnak reánk. Az ilyen szakdolgozatok hatása végeredményében ugyanaz, mint a szépirodalomban az úgynevezett irányregényeké. Csupán az eredmény, — mely jelen esetben mint a faji és nemzeti öntudat edzésére irányuló nemes törekvés jön szóba — mentheti a meg-

szokott formák és avult keretek elhagyása miatti féltékenységet.

Az úttörő kezdeményezés nehéz volta magyaráz meg számkra egy másik még érdekesebb jelenséget, mely oly gyakran üti fel a fejét és amely már sok tekintetben sajnálatosnak minősíthető. Ez röviden, példák felsorolása nélkül abban áll, hogy egy tudományosan kifejlesztett új és úttörő megállapítás publikálása után nyomban jelentkeznek és előállnak azok a szakemberek, akik talán érezhették, vagy sejhették ugyanazt a tudományos meggyőződést, de annak nyílt kimondásától, megalkodásától és publikálásától mindaddig vonakodtak, amíg egyszer elkéstek, de ugyanakkor megindítják az elsőbbségi jogért való kicsinyes küzdelmet.

Ezeknek a jelenségeknek érdemleges elbirása után és a külföldi archeológusok, ha nem is nyíltan kimondott, hanem burkolt célkitűzései figyelembe vétele és megfontolása mellett nincs és nem lehet semmi okunk arra, hogy a magyarországi régészeti tudomány azon terjedelmes, több mint három századot felölelő szakaszát, mely a római kor barbár népeit tárgyalja a történelmi adatok megvilágító fényétől kisérvé, ne arra az alapra helyezzük, melyet fentebb körvonalaztunk.

Ez eljárásnak igazolására és jogosságának, életrevalóságának kimutatására elsősorban is reá kell röviden mutatnunk arra, hogy miképpen értelmezhető a régészeti tudomány illetékes művelése, hogy lényegében micsoda összefüggés és vonatkozás lehetséges a tárgy és cél külső látszatra össze nem férő mivolta között. Másodszor meg kell állapítanunk azt az időpontot és határvonalat, melytől kezdve a magyarországi régészeti tudomány ilyen alapon kezelhető, sőt tovább menve nemcsak kezelhető, de illetékes való művelése egyenesen kötelesség. Végül harmadszor legalább főbb vonásaiban meg kell ismerkednünk a külföldi hasonló szellemű tudományos törekvések és irányzatok főbb képviselőivel, különösen azokkal, kiknek működése a hazai tudományt közelebbről érinti és a nálunk még rendezetlen viszonyok kihasználásával jogosulatlan és helytelen megállapítások térhódítását eredményezi, amiből aztán önként kirajzolódik majd a magyar archeológus kötelessége.

Csak így lesz világos és érthető az alap, melyre helyezkedtünk, a cél, melyet kitűztünk, a szellem, mely munkánkat áthatja.

Első kérdés tehát az, hogy lehetséges-e egy tisztán tudományos régészeti szakmunkát adott határok között olyan szel-

lemben megalkotni, hogy az ne csak a száraz történelmi adatok és archeológiai anyag felsorolása, ismertetése és a véget nem érő analógiák egybevetése legyen, hanem úgy, hogy a tudományos eredmények, levont következtetések egy nemzet hazafias szellemű érdekét szolgálják, ősi földjéhez való jogát, fenmaradási hitének önbizalmát alapozzák, erősítsék és megszilárdítsák. Ha e nyílt és bizonyára sokak előtt szokatlannak látszó kérdésre alaposabb megfontolás és szélesebb körültekintés nélkül adnánk feleletet, úgy könnyen eshetnénk egy tudománytalan módszer minden komolyságot nélkülöző ölébe. Ha azonban a hatáserőknek közvetlenül érzékelhető tevékenységén túl nézünk és a messze távolokba nyúló szellemi és erkölcsi erő-komplexumok közvetett hatásait vesszük figyelembe és vizsgálat alá, úgy részünkre, kiindulási alapunk jogosságának igazolására abban a hatalmas szellemi és lelki erő-összeség határában találjuk meg a kivezető utat, melyet egy közösbölcsőjű népfaj mentalitásának szoktunk nevezni. Ez az az ősi szellemi erő, mely bármilyen fizikai és politikai határokon és távolságokon keresztül szárnyalva az ugyanazon népfaj távolesó tömegeket összetartja, lelki világukat, egymáshoz való vonzalmukat, érzületüket fenntartja, megőrzi és ápolja ugyanarra, hogy bár egy bizonyos mentalitás lehet egy másik mentalitásnak elnyomója, de sohasem annak megsemmisítője. Innen van az, hogy a közös mentalitás öntudata ma is a leghatalmasabb méretű szellemi és lelki egyesüléseket teremti meg és tartja életben az egyetemes emberiség kebelében, melyeknek jól ismert neve: turánizmus, pangermánizmus, panszlávizmus stb.

Minden fajnak, illetőleg nemzetnek létérdeke, hogy eredeti egyéniségét a különböző korszakok váltakozó viharzása dacára is azon ősi mentalitás jegyében tartsa meg, mely őt a történelem színpadán való szereplésre felnevelte és életképes, számottevő tagjává tette a világtörténelemnek. Ez alapszerepük helyezkedve természet szerűleg következik, hogy minden fajnak avagy nemzetnek kötelessége, hogy abban az esetben, ha ősi mentalitására kényszerítő körülmények folytán egy idegen szellemű mentalitás nyomaszto sulya nehezedik, igyekezzenek attól megszabadulni eredeti, ősi mentalitása megtartásának érdekében. Csak egy futó betekintés szükséges az emberi történetébe, láthatjuk, hogy ez a küzdelem folyik is. Mindkét fenti vonatkozásban a múlt század méhében született és bizonyos, hogy a XX-ik század gerince lesz. Szemünk előtt folyik

a különböző nemzetek törekvése, harca mindazon jogokért, melyek az ősi mentalitás összetartó szellemi erejének tudatában és védelme alatt egy faj vagy nemzet akár erkölcsi tőkéjét, akár anyagi javát, akár esetleg területi gyarapodását célozzák. Ezek a küzdelmek ma még természetesen egyenlőtlenek és különböző stádiumban vannak. Egyik helyen a felszabadulás, másik helyen a védekezés és a harmadikon a határon túli térhódítás jegyében tűnik fel. A kivívott igazság és jog, mely a küzdelem porfellegéből kibontakozik, abban a mértékben sújtja a lemaradtat, a gyöngébbet, amely mértékben gyarapítja a győztes életerejét. Itt természetesen a tudomány harc-mezejére gondolhatunk, mert a tudomány az, mely az igazságot és az azon alapuló jogot a föld minden pontján és minden mentális tásu ege alatt a jogosan küzdő kezébe szolgáltatja.

Ezzel eljutottunk ahhoz a ponthoz, melynél az archeológia tudományát az itt röviden vázolt eszmemenettel kapcsolatba hozhatjuk és alapkiindulásunk jogosságára fényt derítve feltett kérdéseinkre a végleges választ megadhatjuk. Mielőtt azonban azt megtennők, futólagosan meg kell említenünk azokat az új módszereket, melyeken a modern régészeti kutatások felépülnek és amelyek mint szilárd pillérek támaszlják alá épen a mi kiindulási alapunkat. Ezek a különböző „kulturkörök” megállapítása az egyes korok kereteiben és az ugynevezett „települési archeológia”, mely amazok körvonalazását meglepő eredményekkel támogatja és egy kultúra hordozóinak ethnikumára fényt és világosságot derít, közelébb hozva azokat a történelmi időkhoz. Nem lehet itt feladatunk, hogy akár a kulturkörök, akár a települési archeológia helyességét vizsgálat tárgyává tegyük, mert míg a települési archeológia szinte vitán felül áll a maga világos és meggyőző adataival, addig a kulturkörök már nem épen olyan szilárd alapu létjogosultságának vizsgálatánál vissza kellene mennünk egészen Ratzel-ig, aki azt megteremtette. Itt meg kell elégednünk azon tény leszögezésével, hogy a legújabb, különösen a modern német archeológia e két módszeren épült fel és eredményei, megállapításai által azon szellemi irányzat fellendülését alkotta meg, mely nem maradhat hatás nélkül akkor, amikor tendenciája és komolysága hódító fegyverré vált.

Az a hatalmas szellemi erő már most, mely egy bizonyos földterületen letelepült azonos fajú vagy azonos lelkiületű népcsoport produktuma képen egy egységes kulturát, az az egy

kulturkört alkotói: lényegében nem más vagy nagyon közel áll ahhoz, amit mi fentebb egy népfaj ősi mentalitásának nevezünk. Az a régészeti anyaghalmaz tehát, mely hosszú századok után a föld alól felszínre hozva a leleltatisztika és települési adatok összeállítása után egy egységes kulturkört reprezentál: néma tanuja valamely ősi mentalitásnak, sőt nemcsak, hanem bevilágít annak messze multjába; összekötő vonalakat huz egymástól eltávolodott kulturcentrumok közé és ha a nyelvtudomány vagy história részéről is kellő támogatásban részesülhet, megmutatja a kapcsolatot a mult és jelen között. Így deríthet a régészet tudománya egy bizonyos határon innen vagy túl olyan összetartozandó népek ethnikumára világot, amely népek valamikor egy közös ősi mentalitás ereje által voltak összefűzve azt lényegében soha el nem veszítve. Egy ilyen tény tudományos felderítése és megállapítása pedig természetesen faji vagy nemzeti szempontból messzeható történelmi igazság fundamentumául szolgál, amelyre építhetünk. Egészen természetes, hogy e módszer kezelésének tudományos és logikus sorrendje csak az lehet, hogy először a régészeti anyag elmondja a maga igazságait s mi ez igazságokból az adó' határok között jogot formálunk mindarra, amire szükségünk van.

Ugy hiszük, hogy az elmondottakkal sikerült megvilágítanunk, miképen kerülhet az archeológia és nemzeti történelem egymással szoros kapcsolatba és vonatkozásba már oly távoli időben is, amikor közös ethnikumról csak az ősi mentalitás jegyében beszélhetünk. Ezuttal bebizonyítani gondoljuk alapkiindulásunk jogosságát is, aminek különösebb hangsúlyozására alig van szükség akkor, ha elgondoljuk, hogy a bennünket környező népfajok (germán, szláv, illyr, román) régészeti hasonló szellemű, céltudatos munkálkodásukkal bennünket már jóval megelőztek.

Ezek után arra a kérdésre kell feleletet adnunk, hogy mely időponttól kezdve² léphet³ a magyar régészeti tudomány a nemzeti történelem érdekének szolgálatába abban az értelemben, melyet fentebb körvonalaztunk. A német tudósok soviznizusa ezen a téren oly merész feltevéseket és megállapításokat szült az indogermán kérdés óriási pálfordulása révén, hogy az a határvonal, melyet a magyarhoni archeológia részére megfogunk huzni, a túlzásnak még a látszatát sem viselheti magán, sőt a legszigorubb tudományos kritika előtt is helytállóan fog bizonyulni. Ami pedig e határvonal jelentőségét illeti,

már itt rá kell mutatnunk arra, hogy felette kívánatos és szinte szükségszerű, hogy a magyar archeológusok színe-java e határvonalon belül tömörüljön alkotó munkára, aminek fontosságát már Hampel József felismerte élete főművének megalkotásával (Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I—III. Braunschweig 1905.) s legujabban vezető szakférfiak az ifjú generáció megszervezése által e terrenum tudományos archeológiai feldolgozását minden másnál fontosabbnak tartják.

Az az időpont, melytől kezdve a magyar régészeti tudomány az általunk körvonalazott nemzeti alapon kezelhető, az eddig előkerült régiségekből levont ethnikus következtetések alapján, a Kr. e. VII. századba helyezhető és a *szkiták* magyarországi fellépését jelöli meg.¹ Ez az hatalmas nép, mely kelet nomád kulturáját Ázsia ege alól a magyar alföldre hozta és ezáltal elvégezte itt annak a közös mentalitású népfajnak első honfoglalását, melyhez a világtörténelem szinpadán később egymás után fellépő népeket, a szarmatajazyigokat, a húnokat, avarokat és végül a magyarságot sorolni bátorkodunk.

Kérdés, van-e szükségünk arra, hogy a *szkiták* nemzetiségére vonatkozólag a fennálló sok felfogás közül valamelyik tudós nézetéhez csatlakozzunk, az alapelvül kimondjuk vagy azt, hogy a *szkiták* iránok voltak, tehát indogermánok, vagy azt, hogy a turán népáramlat keretében folyt le történelmi szerepük mint mongol fajú népnek. Bármelyik nézethez csatlakozunk, az ellenkező álláspontot képviselő tábort találjuk magunkkal szemben, tehát szabad, kivezető utat találni egyelőre lehetetlenség. A világtörténelemnek tényleg mindig voltak és lesznek olyan témái, melyek egyöntetű, véglegesen elfogadott megoldást sohasem fognak nyerni egyrészt azon óriási időbeli távolság miatt, mely bennünket attól elválaszt, másrészt a kevésszámú egykori történelmi adatok, jobban mondva hagyományok és nyelvi emlékek homályos volta és az archeológiai anyagnak, az az a kultúra tárgyi emlékeinek nagymérvű egymásra hatása, összevegyülése, hatalmas területekre kiterjedő jellegazonossága miatt. Ilyen téma a *szkiták* szűkebb értelemben vett faji hovátartozandósága, iráni vagy turáni eredete.

Az sem épen vélelten, hanem talán szabad neveznünk a

¹ Reinecke Pál, Magyarországi skytha régiségek. Arch. Ért. XVII. köt. 1897. 1—27. l.

néplélektanban közvetve gyökerező jelenségnek, miszerint olyan kérdésnél, melynek tisztázása kétféle megoldásra ad lehetőséget a szerint, hogy az érvek melyik felét vesszük döntő bizonyítéknak: a szakemberek rendszerint mint fajuk szellemi harcossai le nem tagadható elfogultsággal abból a szempontból ítélnék, melyet számukra a faji érdekszolgálat nyújt. Hogy másokat ne említsünk, éppen a szkíta kérdésben elég hivatkoznunk a német tudósokra és velök szemben a magyar Nagy Gézára és követőire. Amazok a szkítákat általában iránoknak, indogermánoknak tartják, míg Nagy Géza a szkítákban a legtipikusabb turáni népet látja, sőt szerinte „a turán népáramlat . . . szoros kapcsolatban van a finnugor s különösen az ugor-magyar népek terjeszkedésével.”¹

Ha mi azt állítjuk, hogy a magyarság európai története tulajdonképpen a Kr. e VII-ik századdal, a szkíták magyarhoni első megjelenésével kezdődik, méltán mondható, hogy ez által a szkíták nemzetségére vonatkozólag állásfoglalásunkat is megadtuk. Ezzel szemben kiindulásunkhoz hiven még is azt valljuk, hogy a szkíták származására, faji hovátartozandóságára nézve nincs semmi szükségünk arra, hogy az iráni vagy turáni származást valló tudósok akármelyik táborához is csatlakozzunk. Tesszük ezt egyrészt azért, mert amaz elviharzott, óriási népvándorlási forgatagban tiszta ethnikai képet, származási törzslapokat megalkotni ugyanis lehetetlenség és különben is az ethnologusok feladata, másrészt pedig azért, mert megelégszünk azon megdönthetetlen tény leszögezésével, hogy az a régészeti anyag, mely a Tiszától a Baikallóig szkíta néven ismeretes, ugyanannak a világnézetnek, ugyanannak az ősi mentalitásnak, ugyanannak a keleti nomád művészetnek a reprezentánsa, amelyeknek összeségében rejlik szellemi erő a világtörténelem porondjára szólította nyugat felé nyomult utódaikat, a szarmata-jazigokat, a harcias húnokat, a kitaró avarokat, bolgárokat és végül a magyarságot. E felfogás jegyében és szellemében szeretnénk a magyar archeológia tudományának a Kr. e. VII-ik századtól kezdődő szakaszát leg-

nemzetibb tudományaink közé sorolni.¹

Hogy mennyire nem helyes valamely ókori nép nemzet-származására vonatkozó mai tudományos megállapításokat, — ha még oly alaposaknak is látszanak — készpénzül venni, ahogy ezt újabb régészeti szakmunkákban minden megoklás nélkül teszik; hogy mennyire nem célszerű a hagyományok, nyelviemlékek, históriai bizonytalan adatok, avagy az archeológiai anyag alapján megalkotott különféle elkeresztelések bármelyikéhez is csatlakozni, kitűnik akkor, ha röviden átfutjuk éppen a szkítákra vonatkozó tudományos irodalomnak legalább főbb eredményeit. Ha ezt megtettük, látni fogjuk, hogy teljesen tájékozatlanul maradunk és nem tudjuk végül sem, hogy eredetileg iránok, vagy turánok-e a szkíták, avagy a középuton haladva iranizált őslakossággal van-e dolgunk? Ha aztán a részlelkérdések szőrszálhasogató műhelyeibe is betekintünk, homlokegyenest ellentmondó nézeteit találjuk a legújabb és legmodernebb archeológusoknak. Higgadt és óvatos szakemberek a kérdést egyelőre eldöntetlennek minősítik és a megoldást eljövendő, főleg archeológiai és anthropológiai tüzetesebb kutatások eredményeitől teszik függővé. — Ha azonban arról van szó, hogy a rendelkezésünkre álló összes adatok és bizonyítékok melyik csoportjának tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget, bizonyítóbb erőt, úgy részünkről azokhoz hajlunk, akik mindennél fontosabbnak tartják az életmód, foglalkozás, poli-

¹ Helyén valónak látjuk itt megemlíteni, hogy a XIII. sz. első felében az ázsiai tatárság véletlen körülmények folytán rövid európai szereplése ugyanolyan szellemű történelmi vállalkozás volt, mint pl. a magyarságé, azonban a sors úgy hozta magával, hogy a harcias mongol tömeg a magyar népben a réd erőszakolt idegen mentalitás révén bajtárs helyett ellenséget talált és ezáltal lejárásodott Nyugat védelmének jegyében az első végzetes történelmi botlás, mely keserves eredménnyel ismétlődött meg a hatalmas török áramlattal szemben. Hogy mindezek tényleg végzetes tévedésekből származó tragédiák voltak, bizonyítja a mai Magyarország, mely mint Nyugat egykori védbástyája hála képen éppen azoktól romboltatott le, akiknek védelmére önerejéből felépült. Igaz, hogy a multat könnyű elbírálni, de nehéz a jövendő mély távlatába betekinteni. Az bizonyos, hogy Eurázia hatalmi tulsulya ma a nyugati félén van, az Atlanti óceán partján. Az is közismert tény, hogy ez a hatalmi tulsuly nem mindig itt volt, hanem a nagy népvándorlásokkal Eurázia keleti feléről, Ázsiából toldott át ide és ime az újabb helycsere lehetősége már régen nyomakodik az európai köztudatra. Természetesen megközelítőleg sem lehet sejteni, hogy a magyarságnak milyen történelmi szerepe lesz az új ezredében, de bárminő lesz, az elmúlt évezred tanulságait módjában állhat mindenkor hasznára fordítani.

¹ Nagy Géza. A skythák. Székfoglaló értekezés. Budapest 1909. 5. l.
— Itt említjük meg az 1910-ben alakult Turáni Társaság működését, mely a turáni népek politikai, gazdasági és kulturális együttműködésének kiépítését tűzte ki feladatául.

tikai szervezet, lelki alkat, világnézet, település, illetőleg a modern antropogeografia alapján körvonalazott elterjedési körülmények és viszonyok azonosságából és közös jellegzetességéből leszűrhető igazságokat. Ezeket tartjuk a legszilárdabb dokumentumoknak — természetesen a tárgyi emlékeknyag érdemleges kiegészítő felhasználásával — egy oly nép ethnikumára vonatkozólag, melynek eredete a messze múlt homályába vész. Ez alapon alig vitatható, hogy a szkíták hatalmas nemzetsége mint egy sajátos kulturkör és politikai hatalom reprezentánsa tényleg egy történelmi turáni nép tipikus képviselője gyanánt tűnik fel az antropogeografia tudományának megvilágításában.¹

Lássuk tehát a szkítákról alkotott nézeteket, csak a fontosabbakat. Kaspar Zeuss még 1837-ben Münchenben megjelent munkájában (*Die Deutschen und die Nachbarstämme*) a csekély számban fennmaradt szkíta szavak, istennevek, továbbá földrajzi és személynévek alapján a szkítákat az irániak közé sorozza. — *Schafarik* a finnekkel hozza kapcsolatba a szkítákat és azoknak is tartja (*Slavische Altertümer*, Leipzig. 1843.) — *K. Neumann* „*Die Hellenen im Skythenlande*, Berlin 1853” című művében a szkítákat egyenesen mongoloknak, tehát turániaknak nevezi. — *J. G. Cuno*, aki a szkíta sze nélyneveket az iráni nyelvből kölcsönzöttnek tartja, a szkíták száleredetét mellett foglalt állást. Az ő műve: *Forschungen im Gebiete der alter Völkerkunde*. I. Teil. *Die Skythen*. Berlin 1871. — *K. Müllenhof* nagy művének, a „*Deutsche Altertumskunde*, Berlin 1892” III. kötetében Zeuss nyomdokait követi, tehát ismét az iráni elmélet mellett foglal állást. De különösen szembeszállt az ellenkező nézetet vallókkal *Wsewolod Miller* „*Die Sprache*

¹ A tudományos kutatás semmi jelentősebb kárát nem vallhatja annak ha egy nép ősi eredete, származásának kérdése szűkebb értelemben eldöntetlen marad. Többek közt maga a szumír kérdés is abban a stádiumban van, mint a szkíta. Abban egyetértének már a tudósok, hogy élő nyelv volt a szumír nyelv és nem sémi eredetű, de hogy melyik nagy nyelvsaládhöz tartozik, még ma is vitás többé-kevésbé. Ural-altáji, egyiptomi és kínai nyelvvel hozzák kapcsolatba, míg a fennmaradt emlékek antropológiai jellegéből, ugyszintén archeológiai tényekből arra következtetnek, hogy a szumírok is turáni eredetűek voltak, amint hogy sokan a szumírokat a történelmi turáni népek közé sorozzák, mások, kiváló assziriológusok pedig ugyanezt tagadják. Hol található tehát az igazság? E kérdésre vonatkozólag tanulások Galgóczy János, Mahler Ede, Munkácsi Bernát és Nagy Géza cikkei az *Ethnographia* IX. és X. évfolyamaiban, továbbá Varga Zsigmond és Kmoskó Mihály dolgozatai.

der Osseten. Grundriss d. iran. Philologie. Anhang zum ersten Band, 1903” c. tanulmányában, ahol is a középső Kaukázus völgyeiben fennmaradt összetek nyelvét a szkíták nyelvmaradványaival összehasonlítva mindkettőt iráninak tartja. — *H. Hirt* nagy művében „*Die Indogermanen*. Ihre Verbreitung, ihre Kultur. II. Bde. Strassburg 1905. 1907” Miller kutatásai alapján szinte véglegesen megfejtve látja a szkíták eredetének kérdését, bár ő maga óvakodik azt határozottan kimondani és az 1-ső könyv „*Die Osszeten* u. *Skythen*” c. fejezetében ezt mondja: „... Aber wir kennen die skythische Sprache auch durch einige Glossen und diese zeigen ebenfalls ein echt irisches Gepräge. Da nun die skythische Herrschaft jahrhundertlang auf Südrussland gelastet hat, so darf man wohl annehmen, dass eine etwa vorhandene Urbevölkerung ganz iranisiert worden sei.” Hirt e lehetőség felemlítése mellett a szkítákban dél-európai iránokat lát.¹

Sigmond Feist, aki nagy alaposággal és készséggel megírt munkájában (*Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen*, Berlin 1913) egyaránt elítéli azokat, akik az indogermán ősnépet már a délfranciaországi ősköri rászra vagy Észak-európa jégkorszak utáni lakosaira akarják visszavezetni, mint azokat, akik e probléma megoldását tulságos szkepticizmussal kezelik; e két véletl között az aranyközéputat választva a szkítákat az indogermánokkal szomszédos népek közé sorolja és ott tárgyalja azokat. Szerinte a tudománynak még nagy munkát kell végezni, hogy egyes összarmazási kérdések végleges megoldást nyerhessenek.²

J. Peisker „*Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotartaren und Germanen*” c. munkájában (*Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 1905. 3.) Neuman felfogásához csatlakozik s a szkíták mongol származását vitatja. Ugyanilyen felfogás felé hajlik *Ellis H. Minns* hatalmas művében:

¹ Hogy a nyelvészeti kutatások ma is még mennyi megoldatlan kérdés előtt állanak és milyen érdekes problémák merülnek fel épen az összetek nyelvével kapcsolatban, bizonyosággal szolgálnak H. Sköld és Gustav Schmidt cikkei. Amazé „*Woher stammen die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen?*” címmel a *Zeitschrift für Indologie und Iranistik* 3-ik kötet (1925) 2-ik füzetében, emezé „*Zur Frage der ossetisch-ungarischen Lehnwörter*” cím alatt az *Anzeiger der Finnisch-ugrischen Forschungen* XVIII. kötetében (—3 füz.) jelent meg.

2. L. még Feist, *Germanen und Indogermanen*. 2. Aufl. 1919

Scythians and Greeks, Cambridge 1913. Dacára az impozáns tömegű régészeti anyagnak, mely felett Minns rendelkezett; dacára az alapos, tudományos felkészültségnek, mellyel munkáját megalkotta: a szkiták eredetére vonatkozó határozott véleménynyilvánítástól nagy óvatossággal tartózkodott. Ez a munka tipikus példája annak, mily nehéz ma még egy ősnép eredetét biztosan megállapítani. Nem kapunk határozott feleletet arra, hogy turánok voltak-e a szkiták vagy iránok? Nem tudjuk meg könyvből, hogy micsoda faj szelleme teremtette meg ezt a hatalmas és sajátságos művészetet? Olvasóját félúton hagyja Minns az előtt a tény előtt, melyet már az ókori írók is tudtak, hogy a „szkita” szó tulajdonképpen több népnek az összefoglaló neve, azaz földrajzi gyűjtőfogalom. Innen magyarázható meg az a tartózkodás, mellyel az eredeti származás kérdését kezelte.

A Hausmann-féle Bücherei der Kultur und Geschichte 12-ik köteté képpen 1921-ben jelent meg *Max Ebert* „Südrußland im Altertum” című igen becses, áttekintő könyve. Ebert külön fejezetet szentel (IV. Kapitel) az ókori történelmi feljegyzések, leírások és az archeológiai leletek alapján a szkiták életmódjának, szokásainak, testi és lelki tulajdonságainak megrajzolására s ezekből azok eredetére következik. Bár Ebert a szkiták iráni származása mellett foglal állást, mégis kénytelen elismerni, hogy azok erkölce, szokásai, különösen a temetkezési szokások és a Hippokrates által leírt testi tulajdonságok mongol vonások és megegyezésekkel tüntetnek fel. A pontos szkiták hazájától Irán északkeleti részét és a turáni steppét nevezi meg. Ebert, amint ez rendszeren történni szokott, az iráni jelleg érveit amazok rovására kiemeli és hangsúlyozza, míg *Nagy Géza*, a szkiták eredetének lelkes harcosa „A szkiták” című f. id. akadémiai székfoglaló értekezésében hasonlóképpen, csak megfordítva jár el. Nagy Gézától, akit fájának erős hazafias szelleme östörténelmi vonatkozásokban tagadhatatlanul gyakran túlzásba ragadott, — bár még Kossinától messze áll — nem lehet megtagadni az éleslátást és alapos tudást úgy az összehasonlító nyelvészet, mint az ethnológia és archeológia terén. Számos kisebb-nagyobb értekezései, melyeket a turánok és árjak bonyolult problémáiról annyi hangyaszerzővel együtt, elég döntő súllyal rendelkeznek ahhoz, hogy a különféle külföldi tudósok nagyrésze ezeket a dolgozatokat, azokban szívós ellenfelet sejtve, ne szívesen vegye bonckése alá, vagy pedig a magyar

nyelv nem ismerésének ürügye alatt egyszerűen agyonhallgassa. Különösen áll ez Nagy Gézának a szkita és szumir kérdésben elfoglalt álláspontjára. Az illetékes magyar tudományos világ pedig, mely — a kevés kivételt leszámítva — hagyományos udvariassággal szeret minden külföldi tekintély előtt fejet hajtani, abban a jóhiszemű tévedésben, hogy ami nem magyarul van írva, az csaknem szentírás: ama külföldi tekintélyek árnyékából igyekeznek elgáncsolni a hazai merész riválist.¹ Azonban inkább tartozik itt reánk annak a lehetőségnek a leszögezése, hogy ha valaki Ebert f. id. munkáját és Nagy Gézának a szkitákról írott dolgozatait egymásután olvassa el, érezni fogja azt, amit már előbb említettünk, hogy a tudósok rendszerint le nem tagadható elfogultsággal a faji-érdek szemlémének irányító hatása alatt állanak, továbbá azt is, hogy a két ellentétes felfogás között tanácstalanul marad. Amaz emberi természet, emez köznapi jelenség.

Hogy túl sokáig ne időzzünk ennél a részletkérdésnél, számos jelentős tudós (Schrader, Tomaschek, Meyer, Bezenberger, Franke, Fligier, Strzygowski stb.) mellőzésével megemlítjük még *M. Rostovtzeff* professzor „Iranians and Greeks in south Russia” című 1922-ben Oxford-ban megjelent nagyszabású művét, melynek címe már kifejezi a nagy tudású szerző állásfoglalását a szkiták és szarmaták faji mivoltára vonatkozólag. Gyakori jelenség, hogy ilyen nagy koncepciójú művek szerzői könyveik megjelenése után különböző folyóiratokban kisebb-nagyobb cikkeket igyekeznek elhelyezni részint azért, hogy a műveikben mutatkozó csorbákat közzörüljék, a hiányokat pótolják vagy kevésbé hangsúlyozott tényeket kidomborítsanak, részint azonban azért is, hogy ami tuzásnak, fogyatékosnak

¹ Helyénvalónak látjuk itt megemlíteni, hogy az a szellemi irányzat, mely Nagy Géza egész élete munkásságát áthatotta, évről-évre szilárdabb alapról hirdeti létjogosultságát egyrészt a Turáni Társaság lelkes vezeterei által képviselt törekvésekben, másrészt azon egyre nagyobb mértékben feltűnedező és kialakuló szellemi mozgalmakban, melyek a magyarság lelkét az eredeti ősi mentalitás bölcsője felé irányítani törekuszenek. A turáni eszme harcainak irodalmi termékeit összefoglaló bibliográfiát I. a Körösi Csoma Archivum II. köt. 3. sz. 1926. — A magyar festőművészek legújabb mozgalmáról I. „A magyar művészet jövője” c. cikkemet a „Debreceen” 1927. aug. 14-ik sz.-ban. — Különösen pedig felhívjuk a figyelmet Harsányi Kálmán „Ázsia felé” c. legfrissebb cikkére, mely a Székfü Gyula szerkesztésében csak a napokban megindult Magyar Szemle 1927. első sz.-ában látott napvilágot

vagy tévesnek látszik, a témakör utólagos kiszélesítése, messze távolba nyúló kölcsönös kulturhatások körül mutatkozó nehézségek felemlegetése, általános nagy kérdőjelek feltevése és más hasonlók által enyhíteni igyekezzenek a már megjelent vagy várható kritika előtt. — Ez alkalommal ilyen utócsatározás szemszögéből vessünk néhány pillantást Rostovtzeff művere is egyik illetékes francia kritikusával *Vignier*-vel kapcsolatban.

Mire Rostovtzeff f. id. angolnyelvű munkája az európai szakemberek kezéhez eljutott, néhány rövidebb dolgozata jelent meg francia folyóiratokban, melyek közül kettőt ismerek. Az egyik „L'art gréco-sarmate et l'art chinois de l'époque de Han. Extrait d' Arethuse. Avril 1924“, s a másik a *Revue des Arts Asiatiques* 1924 októberi számában: „L'art chinois de l'époque de Han“.

Nézzük az első cikket. Rostovtzeff „Iranians and Greeks“ c. főművében néhány oldalon érintette azt az összefüggést, mely a szkíta—szarmata és a Tcheou- és Han-kori kínai művészet között mutatkozik (l. 196. és köv. lapokat). Arra a következtetésre jutott, hogy a Tcheou-kor kínai művészetének állatstílusa magában foglalja mindazokat a jellegzetes vonásokat, melyek a Kr. e. VI-IV. századi szkíta állatstílusok eredetét alkotják. Jelezte, hogy kell lenni egy közös eredetnek, mely valahol Közép-Ázsiában keresendő.

Rostovtzeff fent idézett első francia cikkében visszatér erre a kérdésre részint azért, mert maga is észrevette, hogy e tétel kifejtéséhez főművében tárgyalt egyes leleteknek (pl. a maikopi övcsat) kormeghatározásán erősen változtatni kell, részint azért, hogy a szakkörökben feltűnést keltő, de nem eléggé megalapozott állítását megszilárdítsa. Tényleg a Kr. e. II-ik századnak tartott maikopi (Kubán) övcsat korát a Kr. e. IV—V-ik századra teszi és miután az orosz steppékre özönlő első szarmata törzseknek, a jazigoknak és roxolánoknak a művészet terén semmi újítást nem tulajdonít, a szarmaták második áramlata, az alánok felé fordítja tekintetét, akik a III. sz. óta Kubánból uralják az orosz steppéket és a környéken letelepedett törzseket. Az alánok új művészetet hoztak az orosz földre, melynek két törekvése volt: a polichromia és a már haldokló állatstílus regenerációja. Ezt tartja Rostovtzeff a tulajdonképeni szarmata művészetnek s az utóbbi művészeti törekvés eredménye az u. n. neo-animal stílus, melynek legribb és legtipikusabb példányát a *maikopi* övcsatban

látja.¹ Az analóg leleteknek egybevetése után, sokszor nem egészen világos megokolással fejt ki a szarmata állat stílusnak úgy a klasszikus ázsiai mint a népvándorláskori európai művészetre gyakorolt befolyását és ami fő, kelet felé való kiterjeszkedését. Rostovtzeff szerint amiképen a közép-ázsiai stílus képezte a Tcheou-korszak kínai művészetének bázisát, úgy ez a neo-animal stílus átformálta a Tcheou-korszak pompás művészetét. A Han-korszak kínai művésze tehát erősen befolyása alatt állott, sőt kölcsönzött a szarmata állatstílustól. Az iráni stílusnak ez tehát már második hódítása volt, azonban Rostovtzeff igyekszik nem egyszer hangsúlyozni, hogy a kínai művészet a benyomult hatásokat a maga módja szerint átalakította nemzeti művészeté, mert szerinte: „Közép-Ázsia nomád-jainak vad energiája összeegyeztethetetlen volt a kínai művészszenivel.“ Bizonyos, hogy e kijelentésben visszaütő erő rejlik. Végül is Rostovtzeff megelégszik azzal, hogy kimutatta a Han-korszakbeli kínai művészet és az oroszországi szarmata művészet rokonságát és a Középpáziában keresendő közös ihletforrást. Sőt legvégül azt is hozzáteszi, hogy a két művészet direkt befolyást nem gyakorolt egymásra, hogy függetlenül fejlődtek ki és nagyon is különböző eredményre lyukadtak.

Érdekes már most megfigyelni, hogy Rostovtzeff egy félév múlva ezen cikkének megjelenése után az abban felállított tételét mint teszi még bizonytalanabbá és határozatlanabbá fentebb említett francia cikkében: „L'art chinois de l'époque de Han“. Mindjárt az elején beismeri, hogy nincs nehezebb problémája a művészettörténelemnek, mint a nagy művészet stílusok eredete. Ez áll a kínai művészetre is, mely a Han-korszakban valóságos renaissance-át élte az orosz steppék és Szibéria szarmata-művésze által befolyásolva. Szerinte ez a két művészet csak fokozatos lépcső annak a művészetnek az evolúciójában, melynek eredete „egyelőre még ismeretlen maradt“. Az előző francia cikkében Iránban sejteti a közös eredetforrást, most azonban kérdéseket tesz fel magának. Gondol az asszír művészetre, az irán-világra, mely az asszír művészetre hatott. Összehasonlításokat tesz és meglepő megegyezéseket talál kínai, asszír, szibériai, magyarföldi leletek között. Azokat a bizonyos állatfigurákkal díszített csörgőket megtalálja

¹ Így érthető, miért kellett a maikopi csat korát 2—3 századdal vissza vinni.

ezenfelül az Altai vidéken („természetesen innen jöhettek a szkíták”), a Kaukázusban, Kisázsziában, Szíriában, sőt a perzsa művészet motívumai között is. Miután Rostovtzeff megjegyzi, hogy a kínai sárkány nem kínai eredetű, mert megvan az a szumiroknál, az assziroknál, az Uralban, a Volga mentén, Szibériában stb., leszögezi, hogy a han-kori kínai művészet, mely a Tcheou-kor művészetében prototípust nem talált, mégis egyszerre kifejleszti az új állatstílust. Miután pedig kínai tárgyakon a szibériai erdők jávorszarvasát is felismerni véli, bizonyos szerinte, hogy az iráni művészet keveredett el a kínai művészettel. Azonban adjuk itt szószerinti fordításban Rostovtzeff szavait: „Az iráni művészetről beszéltek, de van-e jogunk így nevezni a szkíta—szarmata művészetet? Úgy tudom, van. A szkíták nagyrésze bizonyosan eredetileg iráni volt és a szarmaták kétségtől legközelebbi rokonaik voltak a médeknek, perzsáknak és parthuszoknak. De a perzsa művészet annyira különbözik a durva, patetikuss, tisztán ornamentális nomád művészettől....” Aztán beismeri Rostovtzeff, hogy úgy a perzsák, mint a parthuszok művészetének eredetéről nagyon keveset tudunk és így folytatja: „Tehát valóban iráni és iráni eredetű volt-e ez a művészet? Egyáltalában nem tudjuk. A valószínűség egy az iránok által terjesztett művészet iráni eredete felé hajlik. Mire jó kitalálni a turán kifejezést, amely semmit sem mond nekünk, vagy minek beszélünk világba egy nomád művészetről, mely nem volt nomád, csak eredetében? Ismerjük-e ennek a művészetnek eredő helyét, az iránok bölcsőjét? Nem. Az ásatások vannak hivatva arra, hogy feltárják ezt a bölcsőt. Nem fogják megtalálni sem Dél-, sem Közép-Oroszországban, sem Szibériában, sem az Uralban, sem az Altai vidékén. Talán a kínai Turkesztán ez a bölcső? Vagy talán Mongólia? Fogalmam sincs róla.”

Látjuk e sorokból, hogy Rostovtzeff olvasóját a szkíta-művészet őseredete felől teljes bizonytalanságban hagyja. Ha az ő megállapításait összegezzük, a következő képet kapjuk:

A Kr. e. I. évezred elején *valahol* Ázsiában már teljesen kialakult egy irán művészet. Kínába benyomulva megalkotja a Tcheou-stílust, Déloroszországban a szkíta művészetet. Amott kínai nemzeti művészet lett belőle, emitt Déloroszországban hellenizálódott. Délorosz földön a már veszni induló szkíta-művészetet az irán népeknek egy új áradata, a szarmata özön új életere keltette különböző hatások alatt a polichromia és a

neanimal stílus által. Ennek a megújított művészetnek bal-szárnya Oroszországon át elterjedt Középeurópában, megteremtve az ős germán állatormamentikát, míg a jobb szárnya újból benyomult Kínába és megalkotta a Han-korszak művészetének újjászületését. Maga a centrum pedig parthusz, perzsa és szasszanida-perzsa nevek alatt életerős és rendkívüli lendületet nyert.

Eddig Rostovtzeff. Miután az ő nagy tudása és szakértelme is csak tapogatózik a szkíta-művészet eredetére vonatkozólag, nézzük meg, milyen kép tárul elénk e kérdésről, ha megismerkedünk az ő egyik kritikusanak, *Vignier*-nek nézetével, akinek a keleti művészet terén való kompetenssége ismeretes. *Charles Vignier* cikke: *L'aventureux art scythe. Extrait d' Arelhuse*. Avril 1925.¹ Ez a csipős és sok helyen szellemeskedő kritika Rostovtzeff-nek első ízben tárgyalt cikkére vonatkozik (*Arelhuse* avril 1924.). *Vignier* mindjárt azzal kezdi, hogy Rostovtzeff thezise szövevényes, sokszor habozó és bizonytalan. Rámutat arra, hogy mennyire nincs na még tisztázva az egyes és éppen Rostovtzeff által emlegetett kína, művészeti korok lényege és hasonló kérdésekben milyen nézeteltérések vannak a tudósok publikációiban. Ha pl. ismeretes volna, hogy miben áll a tcheou-kori művészet, lehetne egyidejűséget megállapítani közle és a szkíta-művészet között. ....Ami a biztonságot illeti, az ember nem nyer semmit vele, hogy ha szkíta hajító gépeket viszünk át a Tcheou-kor futó homokjába.”

Vignier felsorakoztatja a Minns és Rostovtzeff által szkítáknak nevezett tárgyakat, a Kínában, Perzsiában és Thesszaliában talált bronz és arany leleteket. A kínai leletekkel kapcsolatban felveti a kérdést, hogy miért ne lehetne féltételeznegy *mongol* művészet létezését, amely eljutott volna a Han-

¹ Helyénvalónak látjuk itt megjegyyezni, hogy mikor a folyóirat szerkesztője *Vignier* cikkének megjelenéséről Rostovtzeff-t előre értesítette, ez a következő sorokat küldte a szerkesztőnek: „Nagy meglepedésemre fog szolgálni, ha látni fogom *Vignier* kritikáját az én cikkemre. Én nem vagyok szakember a kínai művészetben és nagyon is lehetséges, hogy a XVI. 5. sz. alatt reprodukált tárgy hamisítvány, jól lehet, hogy én személyemet illetően nem hiszem azt. De eggyel több vagy kevesebb tárgy nem ad okot következtetésre. Nem ezen a tárgyon nyugosznak az én eredményeim. Érdeklődéssel fogom tehát várni *Vignier* cikkét..... Ismeri-e ő az én cikkemet a *Revue des Arts Asiatiques*-ben?” E levél közzöve *Vignier* id. cikke címéhez csatolt jegyzetben.

kor küszöbéig, amely több ízben beszivárgott Kínába s ott erős hatásokat tett (buddha ikonografia kezdete). Német tudósok az arméniai művészetben is fedeztek fel szkita és szarmata elemeket.¹ Vignier az állati ábrázolásokat két csoportba osztva és pedig egy realista és egy stilizált csoportba, azt látja, hogy a két sorozat közti különbség mindinkább elhalványul, amit egyszer az archeológusok is be fognak látni. Felteszi a kérdést, hogy az a hasonlóság, mely a Krimben, Keletoroszországban, Mongóliában és Északkinában található ércműveket összefűzi, bizonyítja-e egy szkita művészet létezését? Vagy miért épen csak bronz és arany tárgyakat használnak fel akár a Tcheou, akár a szkita művészet létezésének bizonyítására? Nem-e a szkitek csak közvetítő szerepet játszottak, mint a föniciaik? Majd így fejezi be cikkét: „Feltételezték, hogy a szkita művészet befolyásolta a kínai művészetet. Miért nem áll az ellenkező feltevés, hogy a kínai művészet befolyásolta a szkita művészetét. Legalább is miért ne emeljük egyenlő rangra ezt a két hipotézist; vagy az áll, hogy találhatók szkita tárgyak Kínában, vagy pedig az, hogy találhatók kínai tárgyak Déloroszországban? Két eléggé zavaros tény ismeretes előttem. Bronztárgyakról van szó, amelyeket az összes beavatottak szkiteknek neveznének, ha nem lenne rajtuk kínai felirat. Nem ok nélkül gondolok arra, hogy mások is fognak azokból mutatkozni.”

Hogy méginkább szemünkbe tűnjön a tudományos világunk a szkita művészet eredete körül fennforgó bizonytalansága, meg kell néznünk G. Boroffka leningradi archeológusnak a szkita művészet őseredete és Kínával való viszonya felől alkotott megállapításait.

G. Boroffka-nak legújában két igen tartalmas és figyelemre méltó cikke jelent meg. Az egyik: Der skythische Tierstil. Archäologischer Anzeiger. Beiblatt zum Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts. B. XLI. 1926. Drittes u. viertes Heft, 369—386. oldalakon. — A másik: Die Funde der

¹ Vignier e pontnál jellemzően idézi Poe Edgar egyik híres novelláját „Le crime de la rue Morgue”-ját. „Egy nagy majom megfojtott valakit. Senki sem látta a jelenetet, de egyesek hallották, amint a nagykezü határozatlanul tagolt hangokat bocsátott ki. Egy német feltételezi, hogy spanyol lehetett, de megvallja, hogy nem ismeri ezt a nyelvet. Egy olasz hollandnak gondolja, amit szintén nem ismer stb. Hasonlóképpen egy szakértő minden szokatlan tény előtt, amely nem huzható rá egyik kaptafára sem (szabadon fordítva), sohasem habozik azt ismeretén kívül helyezni.”

Expedition Koslow in der Mongolei 1924/25. u. o. 341—368. lapokon.

Boroffka, aki szintén alapos ismerője a szkita művészetnek¹, az első helyen említett cikkében a szkita művészet, az állatstílus őseredetét Permben és Szibériának az Uraltól keletre eső területein látja az analógiákból levont meggyőző érvekkel támogatva nézelét s ezért ő az egész művészetet szkita-szibériai művészetnek nevezi. Boroffka ezt mondja: „Es kann keinem Zweifel unterliegen, dass das spezifisch skythische Element in der antiken Kultur der pontischen Steppen, das erst mit dem Auftreten der östlichen Eindringlinge der Skythen hier erscheint, und zwar gleich in völlig ausgeprägter, voll ausgebildeter Form, eben aus diesem nordöstlichen groszen, bisher wenig bekannten, aber deutlich selbständigen Kulturkreise herzuleiten ist. Hier musz auch der Kunststil entwickelt worden sein, den die Skythen mit sich brachten.“ — Éles szemmel veszi észre, hogy a szkita állatalakok technikai kivitele (a metszési síkok) és a mindig jellegzetes zárt kontúrok a fa- és a csontfaragás technikáját tüntetik fel a kidolgozásban, melynek bizonyítására Permből, Szibériából és Szkítiából számos csont, fa, arany és bronz tárgyat sorakoztat fel kellő válogatásban. Kimutatja, hogy a szkita állatstílus az általa megjelölt területen tulajdonképpen visszanyulik a messze őskorba, mert a szibériai bronzkor végéről nagy számmal ismeretesek a szkita állatalakokkal teljesen megegyező bronz plakettek. Szerinte ez a sajátágos művészet csakis ott, Észak hatalmas erdősegekkel borított tájain fejlődhetett ki, ahol az ábrázolt állatok (jávor, medve, szarvas, ragadozó madár) mint a vadászatnak legfőbb kellei, tényleg éltek is. Eleinte csontba, fába faragták ez állatalakokat és ennek az ősi műiparnak technikai jellegzetessége átment a bronztárgyakra is, a bronzkor közvéltésével a szkita művészet virágzó korába. Ez a megállapítás Boroffka éles látására vall s messze felülmulja Rostovtzeff Közép-Ázsiában való tapogatózását. — A pontuszi görög mesterek által a szkita elemekből alkotott és az eredeti szkita művészet lényegétől teljesen elütő fantasztikus állat ábrázolások és a kínai sárkányok közti hasonlóságra és összefüggésre nézve idézzük Boroffka szavait: „ich glaube, das ist kein Zufall, denn China

¹ Londonban Benn Brothers-nél jelent meg „Scythian Art” című munkája 70 táblával.

hat anscheinend bei der Ausbildung dieses Motives auf den gleichen Vorbildern aufgebaut, aus denen im 5. Jh. v. Chr. der griechische Künstler dieses merkwürdige Gebilde zusammstellte. Wie dem auch sei, jedenfalls sehen wir, daß sowohl im diesem Gegenstande, wie auch in seinem vermuteten chinesischen Widerpart, ein Element auftritt, das dem skythischen ursprünglich fern liegt: die Belastung figürlicher Darstellung mit gedanklichem (symbolischem) Inhalt". Boroffka tehát egyetért Rostovtzeffel abban, hogy a szkíta-szibériai művészet befolyásolta a kínai művészetet, azonban a két izbeni hatásnak, amit Rostovtzeff megállapít, nem hive. Továbbá a Reinecke felfogásával találkoznak a következő sorai: „jedenfalls sehen wir, daß wir auf dem gewaltigen Ländergebiete von den Küsten des Pontos bis hinter den Baikal, zwischen den Randgebieten der Antike und der großen Mauer Chinas, ein einheitliches Kulturgebiet besitzen, das in seinen Ursprüngen selbständig, unabhängig von allen großen Kulturen im Süden Europas und Asiens gewesen sein muß." Szerintünk ez volna az egyedüli helyes megállapítás, melyet ma a szkíta művészet eredetére leszögezni lehet. Mert tényleg igaz az, hogy még egyszer idézzem itt Boroffka szavait, melyekkel cikkét berekeszti: „... ihr tragisches, klangloses Ende ist für uns in das gleiche rätselhafte Dunkel gehüllt, wie ihr in primitive Urzeiten zurückreichender Beginn.“

Az bizonyos, hogy a szkíta művészet eredetének az archeológiai anyag alapján való biztosabb megállapítása azzal együtt még a földben rejlik. Azok a szakszerű ásatások, melyeket eddig Ázsia földjén végeztek, elenyésző csekélységek azon óriási kiterjedésű területekhez viszonyítva, melyeken e kultúrának hordozói, azok a hatalmas néptömegek megfordultak vagy letelepedve éltek. Hogy micsoda meglepetések érhetik még a tudományos világot és hogy milyen újabb és újabb problémák merülhetnek még fel az ezután feltárandó leletek alapján: egyik bizonyosság reá a Kozlov expedíció által 1924—1925-ben Mongóliában végzett régészeti ásatás. Neumann, Peisker megállapításai, Vignier feltételezése egy mongol művészet létezéséről jutnak eszünkbe, ha a Kozlov-expedíció tudományos eredményeit nézzük. Kondratjeff vezette az ásatásokat a mongol fővárostól, Ulan-Bator-Chato-tól (egykor Urga) északra mintegy 100 km-re, ahol három sirmező csoportjához tartozó 6 nagyobb és 4 kisebb halmot tártak fel. Bámulatosan gazdag

és érdekes anyag került itt napvilágra, melyről kiválogatott tárgyak alapján Boroffka f. id. második cikkét megírta és az abban lefektetett következtetéseit előbbi cikke megállapításainak támogatására használta fel nem épen biztos, néha erőltetettnek látszó okfejtéssel és gyakran tulmerész analogia hajhászással.

Boroffka a mongol kurgánok igen becses leleteit három csoportba osztja, mely csoportok alapján azokban három kultúrkör termékeit különbözteti meg mint a Mongóliába benyomult művészeti befolyások képviselőit. Ebből világosan lehet következtetnünk arra, hogy belföldi, eredeti mongol művészet nincs. Minden, amit a mongol kurgánok számunkra megőriztek, részint a szkíta-szibériai, részint a pontuszi görög, részint pedig a kínai művészet terméke. Ha Boroffkának ebben igaza van, akkor méltán gondolhatjuk, hogy a mongol kurgánok leletei vagy három kultúrkörből vannak összerabolva; vagy nem egyéb a mongol kultúra, mint három kulturhatásból alakult, saját eredeti alap nélkül való keverék kultúra vagy pedig az a pont volt Mongólia, melyen ez a három művészeti stílus keresztül-kasul száguldott, elejetegetvén ott hulladékát.¹ De előbukkan itt egy újabb nehézség is. Ugyanjs a mongol kurgánok leletei között tulnyomó számmal szerepelnek a Han-kor kínai művészetének termékei. Kérdés már most, hogy a mongol földre került kínai tárgyaknak számbeli túlsúlya kedvezően, előmozdítván világít-e reá azon eddig hirdett nézetekre, melyek szerint a kínai művészet kifelé, Nyugat felé semmi befolyást nem gyakorolt, ellenben a Nyugatról jövő összes befolyásokat magába szivta? Boroffka, amint látni fogjuk, ezt a problémát egy merész kijelentéssel elintéztnek gondolja, mert ha ezt nem tenné és egyáltalában Mongóliában is igyekezne vagy megpróbálna megállapítani valami eredeti, ősi jellegű mongol kultúrát: talán előfordulna az, hogy ez alapján további kiépítése által esetleg erősen meginogna mindaz, amit akár ő, akár Rostovtzeff és követői eddig a szkíta művészet őseredete felől megállapítottak és az u. n. iráni elmélet fenekestől megdőlné.² Azonban régi dolog, hogy semmi sem

¹ Később látni fogjuk, hogy Schuchhardt „Alteuropa" című művében a magyarhoni bronzkultúráról, melyet nem ismert, ilyen kijelentést tesz, mert felállított tételei így kívánták azt. Boroffkánál a sorok közül olvasható ez ki.

² Hogy a mongóliai kurgánok tényleg mongol sírokat rejthetnek magukban Urgától északra eső területeken, következik abból az ismeretes tény-

viszi a szakembereket annyira tulzásba, mint egyes kivívott tudományos tételeknek a makacsságig erőszakolt védelmezése. Sem idő-, sem térbeli távolságok nem jönnék tekintetbe, ha arról van szó, hogy támogató érveket, bizonyítékokat nyerjenek sokszor nevelésének látszó analógiák felhozása által olyan tények mellett kardoskodva, melyek talán nem csak hogy sohasem exisztáltak, de nem is exisztálhattak. Nincs a földkerekségének olyan kultúrköre, mely bármelyik másikkal akár technikai kivitelben, akár szellemi tartalomban valaminémű rokononást, hasonlóságot fel ne tüntetne. Amilyen séma szerint a hallstatti ember a maga urnájára rákarcolta az emberi figurákat, ugyanúgy rajzolja azt ma is meg a magyar iskolás gyermek és a délamerikai indiánus.¹ Ilyen s hasonló közismert tények tudatával erőszakolt merészségnek látszik pl. a kretamykeni kultúrkör hatását látni a szkíta művészetben, amint azt Boroffka is felveli. De lássuk röviden az ő megállapításait a mongol kurgánok leleteivel kapcsolatban.

A legtanulságosabb emlékek a textiliák melyeket a sirkamrába beszűrődött agyagiszap csodálatos képen megőrzött. Az egyik színes szőnyeg középrésze volutákkal van kitöltve és a széleken körülfutó frizen két állatviaszkodási jelenet ismétlődik egymástól egy kerek formájú fa motívuma által elválasztva. Az egyik állatviaszkodási jelenet azt ábrázolja, hogy egy menekülő jávorszarvast egy hátán álló griff marcangol, míg a másik jelenetben egy jakbika egyszarvu homlokát egy macskaszerv, fantaszitikus állatnak szegezi. Boroffka mindkét jelenetre hoz fel bronz analógiákat a szkíta-szibíriai kultúrkörből, anélkül, hogy a stílus részletesebb elemzésébe bocsátkozna és kimondja: „so sind diese Tierszenen gänzlich im Stile der skytho-sibirischen Kunst gehalten“, és tovább: „die skytho-sibirische Kultur sich bis in die heutige Mongolei ausdehnte.“ Ilyen módon Vignier alapján mi is jogosan felvethetjük a kérdést, hogy miért ne lehetnének ezek az ábrázolások előképei

ből, hogy a mongolok nagyszámú, egymástól különvált törzsei rabló, nomád életet folytatva a Kr. e. századokban ugyanazon a vidéken kalandoztak. Egyenesen az ő betöréseik ellen épült a III-ik sz.-ban a kínai nagy fal, melynek iránya és kiterjedése (Szu-csou-tól a Liau-tung öbölíig) mutatja, hogy a mongol támadások északról jöttek, tehát Urga irányából. Itt tanyáztak a hunok ősei is.

¹ Idevonatközlő tanulságos művek Th. W. Danzel, Kultur und Religion des primitiven Menschen és Magic und Geheimniswissenschaft c. könyvei. Mindkettő Stuttgart 1924.

a szkíta-szibíriai bronzoknak? Talán épen azért, hogy e méltán feltehető kérdésnek elébe vágjon, Boroffka igyekszik mindjárt hangsúlyozni, hogy az állatviaszkodási jelenet a szkíta-szibíriai művészetben nem is eredeti motívum, hanem görög befolyás alatt fejlődött ki, aminthogy hasonló ábrázolások az antik görög világból ismeretesek. Ez alapon tehát csak is a szkíta-szibíriai művészet terjedhetett Kelet felé és jutott el Mongoliáig. Hogy ez állítás valószínűségét méginkább alátámassza, Boroffka merész következtetést kockáztat meg azon ornamentális díszrel kapcsolatban, mely a szőnyegen az ismétlődő állatviaszkodási jeleneteket egymástól elválasztja. Ez az a bizonyos kerek formájú, ágas-bogas fa-motívum, melyet fentebb említettünk. Boroffka ebben a különben nagyon közönséges motívumban a régi mezopotámiai „életfa“ analógiáit látja, mely szerinte Perzsiából került a szkíta-szibíriai művészetbe, holott tudjuk, hogy az életfa fogalmát minden fejlett ősi vallásrendszerben megtaláljuk. Hogy azonban az egyszerű motívummal még nagyobb tér- és időbeli távolságot tétessen meg, az egyik kurgánból előkerült kínai selyem-szövet ábrázolásával kapcsolatban újra felveti ezt a kérdést. Ezen a selyem-szöveten egy túlelevelű fát látunk két sziklacsucs között, melyeken egy-egy madáralak van heraldikus kiképzésben. Ez az ábrázolás változik egy görcsös águ, meglehetősen stílizált fa motívumával a kínai művészeti szellem tipikus megjelenítésében. Boroffka azt tartja, hogy ez nem egyéb, mint kinaizált továbbképzése az előbb tárgyalt mezopotámiai életfára visszavezethető szkíta-szibíriai ornamentális ábrázolásnak, sőt ami több, mindezeknek előképe a kreta-mykeni kultúrában található, mely a hellenisztikus világban új életre kelt és az egész antik világban mindenfelé elterjedt.

Boroffka aztán külön csoportba foglalja azokat a textiliákat, melyek a pontuszi görög városokban készültek és a harmadik csoportba azokat, melyek a kínai művészet termékei. Szerinte a görög városokból szkíta, vagy a szkítákkal rokon törzsek vitték magukkal Mongoliába azokat a növényi motívumokkal, hal, teknősbéka és madár alakokkal díszített textiliákat s ezáltal már rég idők óta tartós befolyást gyakoroltak a szkíta-szibíriai s antik elemek a kínai műgyakorlatra. Elismeri, hogy a kínai selyemárukon levő motívumok tisztá kínai stílusban készültek, azonban pl. a szárnyazott állatok mezopotámiai eredetűek; a kínai szárnyas sárkány fogazata ugyanúgy van

megalkotva, mint a szkita-szibíriai művészetben; a repkénylevél és inda görögmintára készült; a nefrit plakátok úgy a nyugai antik, mint az északkeleti szkita-szibíriai hatást tüntetik fel. Jó, hogy békén hagyja Boroffka a kínai han-kori írásjegyeket és a felhőkőtegek motívumait.

Amint már előbb említettük, a mongol kurgánok belseje felszínre vetett még egy fogós problémát, mely abban áll, hogy a kizárólagosan Nyugat felől keletre áramló nagy kulturözönnel nem épen egyeztethető össze az a tény, hogy a leletek túlnyomó részét kínai produktumok alkotják. Arra a korra nézve a kulturbehatásokat a tárgyi emlékektől külön választani nem lehet. Ilyenről talán csak napjainkban, a rádió korában beszélhetnénk. Mint minden korban, abban az időben is úgy volt, hogy a több művészeti termelés egy virágzóbb kultúra eredményeképpen erősebb hatás-, befolyásteljesítésre volt jogosult és hivatott s nem megfordított arányban. Végeredményében bizonyosság erre magának a szkita művészetnek a sorsa is. A Fekete-tenger mentén az erősebb, hatalmasabb, messze multra visszatekintő görög kultúra, az antik világ nemcsak azért gyengítette és forgatta ki valójából az őseredetű szkita művészetet, mert azt nem értette meg, mert az teljesen vad és idegen volt számára,¹ hanem talán az erősebb jogán cselekedte vele azt, amit tényleg tett, hogy aztán bukásával magával rántsa a megsemmisülésbe. Amíg ez történt vele Nyugaton, az orosz steppeken, ugyanaz történt vele Keleten a Nyugat felé terjeszkedő Kína győzelmi menete következtében. Boroffka első helyen tárgyalt cikkének (Der skythische Tierstil) befejezésében maga is elismeri, hogy a szkita-szibíriai világ halála abban az összeköttetésben rejlett, mely Keleten Kínához, Nyugaton az antik világhoz fűzte. E körülmények figyelembe vételével méltán kérdezhetjük, hogy vajjon a mongolai kurgánokban talált kínai emlékeknek túlnyomó számú tömege csupán holt anyagként szerepelhetett-e azon a helyen, hová mint kulturproduktum eljutott és vajjon számbeli fölénye dacára e kulturanyagokat megalkotó szellem csak befogadó képességgel rendelkezett, ellenben semmi hatóerővel? Az alábbi sorok mutatják, hogy

¹ Hogy lassan mint abszorbeálta a görög művészet a szkita művészetet, erre nézve nagyon tanulságos Katharina Malkina cikke: Ein Motiv aus dem skythischen Tierstil. Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts. Band XLI. 1926. 3 u. 4 Heft S. 176—183.

Boroffka mily felületesen intézi el ezt a fogós kérdést, amire nézve fentebb már véleményünket megadtuk. Boroffka ezeket mondja: „In diesem Zusammenhange möchte ich hervorheben, daß, so befremdend es scheinen mag, das Verhältnis zwischen chinesischem und skytho-sibirischem, wie überhaupt, so auch in dem mongolischen Material nur eine Beeinflussung des chinesischen durch das skytho-sibirische erkennen läßt und nicht umgekehrt. Wir haben wohl den stärksten Import aus China in den mongolischen Funden, der zahlenmäßig den Import aus dem Westen bei weitem übertrifft, aber — der Westen beeinflusst die einheimische Produktion, China dagegen umgekehrt läßt sich von ihr beeinflussen.“

*

Célszerűnek tartottuk, hogy e részletkérdésekkel bővebben foglalkozzunk és azokba mélyebb betekintést eszközöljünk, hogy annál világosabban álljon előttünk, miszerint a tudományos világnak még egyáltalában nincs kiforrott nézete a szkítáknak nevezett népek és az ő általuk képviselt művészetnek őseredetére vonatkozólag. Felsorakoztattuk a legjelentékenyebb nézeteket, felfogásokat a szkita művészet ősszármazási kérdésében. Ismertettük az illetékes kulturhatások terjedési iránya felől alkotott tapogatózásokat. Megismerkedtünk más és más ethnikai megjelölésekkel, melyek területi meghatározásokat igényelnek. Rámutattunk az egyes ősmotívumok eredetére vonatkozó különféle vélemények és sejtések egymással ellenkező és sokszor tulzába menő mivoltára. Alkalmos helyeken rámutattunk arra is, hogy a bevezetésben érintett újabb tudományos törekvések milyen szellemben és milyen céllal kezelik a tudományos kérdéseket. Mindezek pedig arról győznek meg bennünket, hogy pusztán archeológiai alapon, anélkül, hogy az eddig ismert tényeket egy magasabb szempontból vizsgálánk, e nehéz kérdést végérvényesen megoldani ma még meddő igyekezet. Önkéntelenül felmerül itt a kérdés, hogy miben volna keresendő a megoldás nyílja? Bizonyosnak látszik, az eddigi kutatások eredményei mutatják, hogy mindaddig, míg az ősi szkita művészet eredetét valamely néven nevezelt és valamely fajhoz sorozott néphez akarjuk kötni, egyrészt a faji érdek szülte elfogultság hatása alól nem tudunk szabadulni, másrészt épen ezen oknál fogva közös megállapodást, minden

nációt kielégítő felfogást, határozott végszót kimondani szinte lehetetlenség. Az ázsiai néplömegek nagyméretű eltolódásának és zürzavaros elvegyülésének rideg ténye sohasem fog lehetőséget nyújtani arra, hogy évezredek múltján részletkérdések keretében tárgyalhassuk az általuk alkotott és hordozott kulturjelenségek történetét és hogy azokat egymástól szigorúan elhatárolt területekhez kössük. E kérdést különösen megnehezítik a merész analógiajahzúságok, amely jelenség ma a régészeti tudomány alaplényegéhez tartozik, holott napjainkban válik egyre világosabbá, hogy az emberi szellem fejlődése, a kialakuló öskulturák hasonló természeti körülmények között, egymástól függetlenül is, megegyező vonásokat tüntetnek fel a fejlődés menetének ugyanazon fázisaiban. Úgy tűnik fel előttünk, hogy e zürzavaros labirintusban akkor találjuk meg a kivézető vonalat, ha elsősorban nem arra törekszünk, hogy Ázsia valamely népcsoportjához, mint első megteremtőjéhez fűzzük ezt a sajátságos, minden más ősi kultúrától elütő keleti nomád-művészetet, hanem ellenkezőleg a művészet speciális szelleme alatt egybefoglaltan nézzük mindazokat a népelemeket, melyek ősi származásukra való tekintet nélkül annak szellemi hatáskörébe és elhatározó befolyása alá kerülve futottak meg pályájukat a világtörténelem színpadán.

Az a kérdés már most, hogy ez a népeket egyesítő szellem milyen jelleget visel magában?

Erre a választ — ezuttal csak főbb körvonalaiiban — úgy gondoljuk megadni, ha arra a hatalmas teremtő erőre gondolunk, melynek gyökere az ébredő emberi művelődés fejlődésének folyamán a Föld nevelő ereje és az alkalmazkodó emberi lélek egymáshoz való szoros viszonyából táplálkozik. Ez alapra helyezkedve Ázsia földjét, mint az emberi kultúrák és bölcsőjét egy hatalmas vonallal két részre osztjuk és pedig egy északi és egy déli részre, amely részek mindegyikén a természeti viszonyok és körülmények hatása alatt, a modern antropogeográfia által kifejtett közismert igazságok, tételek és törvények révén a népek tömegeiben két egymástól teljesen elütő és különböző világnézet, két ellentétes lelkiületi mentalitás alakult ki, azaz közelebbről egy északi és egy déli jellegű nagy kultúrkör.¹ Nem mértani egyenes az a határvonal, mely e két ellen-

¹ Részleteiben is jól ismerve az európai kulturfejlődést, kezdve a paleolitikum művészetétől, vajjon nem ugyanilyen eljárás fogja-e megfajlítani

tétes világnézet között kelet-nyugati irányban végig vonul, hanem a geográfiai és természeti viszonyok által megszábotott olyan széles földszáv, melyen találkoztott és összekeveredett Észak a Déllal és amelyen mint központi tengelyen végig haladt a néplömegek megmozdulásával, eltolódásával kapcsolatban az idővel úgy északon, mint délen megnövekedett és az ősi kereteken túlömlött kulturfeleslegek hatásainak hullámvonala.

Mellözve itt e két ellentétes világnézet által megteremtett művészetek ősi jellegének körvonalozását, elemzését és már annyiak által elvégzett, közismert szembeállítását: bizonyára helyes úton járunk, ha kimondjuk egyenesen, hogy az ősi szkíta művészet a maga eredeti szellemi megnyilvánulásában csakis az északi világnézetnek lehet a terméke.

Már most tovább menve, de szűkebb térre szorítkozva feltesszük azt a kérdést, hogy vajjon mindaz, amit ma a tudomány minden irányú vonatkozásában és megnyilvánulásában a „Turán“ gyűjtőnév fogalma alatt ért és ismer, nem-e északra esik az általunk Ázsián keresztül húzott választó vonaltól, mint éles ellentéte mindannak, amit a tudomány a déli részre eső „Iráni“ gyűjtőnév fogalma alá soroz?

Eltekintve attól, hogy a hagyományok e megkülönböztetést már az ősmúltban megtették¹ és a földrajzi tények is bizonyítólag állanak rendelkezésünkre, meggyőződéssel állítjuk, hogy az ázsiai északi világnézet és annak minden alkotója a Turán fogalmában, az ázsiai déli világnézet pedig az Irán fogalmában egységesítve csúcsozódik ki. Összevetve a tényeket, közelkezik ebből, hogy az ősi szkíta művészet, a szkíta kultúrkör kizárólag a turáni szellem jellegét viseli magán. Ha pedig előfordult az és pedig nagyon könnyen a néplömegek eltolódása és összekeveredése folytán, hogy ezt a sajátságos kultúrát iráni eredetű népek is terjesztették és fejlesztették, úgy azok az iráni népek egy reájuk nézve eredetileg idegen világnézet és mentalitás szellemét fogadták lelkükbe, mint ahogy az megfordítva is történt, hogy idők folyamán turáni népek iráni szellemnek hódoltak be.²

azokat a bonyolult problémákat, melyek az északi-, középeurópai- és déli kultúrkörök eredetére, keveredésére és azok hordozóinak faji megállapításaira annyi vitás felfogással nehezednek?

¹ Az árja eredetű perzsák ősi mondái úgy tüntetik fel Turánt, mint Ahrimánnak, a sötétség és gonoszság istenének országát, ellentétben Iránnal, a világosság és jószág istenének, Ahuramazdának országával.

² Érezzük, hogy ez az itt csak vázlatosan körvonalazott megállapítás

E leegyszerűsítésen alapuló felfogásunkat megközelíti Borffka fentebb tárgyalt nézete, aki éles látással vette észre, hogy a sajtáságos, egyedülálló szkitaművészet, a szkita állatstílus a maga eredeti nemében csakis Ázsia északi tájain fejlődhetett ki s azért ő mindjárt szkita-szibíriai kulturkörnek keresztelte. Rostovtzeffnek erre nem terjedt ki a figyelme. Továbbá meglehetősen közeli megegyezést mutat felfogásunk Reinecke és Borffka azon nézetével, hogy a Duna medencétől a Baikal tóig a Kr. e. évszázadokban letagadhatatlanul egy egységes kulturkör virágzott, a szkitaművészet. Ezek után le is zárhatnánk fejtegetéseink ezen szakaszát, melynek célja volt kimutatni, hogy tulajdonképpen mikor történt meg Magyarország földjén ősi világnézetünket és mentalitásunkat megteremtő fajunknak első honfoglalása, melytől kezdve méltán számíthatjuk a tiszta-dunai magyarság történelmét. Nem volna azonban teljes még ez a választás áttekintés sem, ha e részletkérdés befejezésül nem foglalkoznánk Nagy Gézának, a szkitakérdés egyik legalaposabb és legélesebben látó tudósának nézeteivel és eredményeivel.¹

Nagy Géza Turán alatt az uralaltái nyelvcsaláddhoz tartozó vagy legalább is odaszámítható népeket érti, melyeknek életmódja, szokása, erkölcsé, vallásos felfogása és testi sajátága teljesen elüt az ársaságtól. A szkiták a többféleképpen magyarázható nyelvmaradványok kivételével minden tekintetben egy tősgyökeres turáni nép képét tüntetik fel.

Az ársaság már a neolith korban a megoszlás előtt földművelő volt és így ragaszkodott mindig a letelepüléshez, még akkor is, ha nomád pásztorkodásra adta magát. Náluk a baromrtartás a földművelésből fejlődött ki. Főállatjuk a szarvasmarha és főfegyverük a lándzsá volt, mely az erdős vidékek békés halász, vadász, pásztor és földművelő lakosait egyaránt jellemzi.

— amire helyhiány és a felvett témától való messze eltávolodás kényszerít — egy rendszeresen megalapozott tudományos felépítést és kifejtést igényel. Ha később ezt megkíséreljük, reméljük, hogy fenti tételünk az ázsiai világnézet és őskulturörök kialakulásának ütvészítő homályában egy világító és eligazító vezérsugár lesz számunkra. Továbbá itt jegyezzük meg, hogy az újabb kutatások szerint a turáni hunok és az irániak Zarathustra feléltéig csaknem ugyanazt a vallást követték. L. Modi, A hunokról, akik meghódították Indiát. Mi volt a hunok vallása? Ford. Zaji Ferenc, Aveszta könyvtár II. Budapest 1926. U. o. az irodalom.

¹ Nagy Géza, A skythák. Székfoglaló értekezés. Budapest 1909.

Ezzel szemben a szkiták nomád pásztorkodása az ősi vadászéletmódból fejlődött ki. A nomád élethez makacsul ragaszkodtak. Szekereken laktak s barmaikkal helyről-helyre vándoroltak. Abból, hogy korábban vadászéletmódot folytattak, majd Ázsia végtelen pusztáin letelepülés nélkül nomád pásztoreletet éltek, következik, hogy főfegyverük a nyíl és főállatjuk a ló volt. A mérhetetlen pusztaságokon csak nyílal és lóval lehetett boldogulni. Lovaikhoz szinte hozzánőttek, a nyilazásban pedig rendkívüli nagy jártasságra tettek szert. Ahány nép mint kizárólag nyilas és lovas harcos tűnt fel a történelem színpadán, az mind turáni volt, akiknek ősidőktől fogva a pusztaság volt a hazájuk. A végtelen pusztaságokon ló és nyíl nélkül meg sem tudtak volna élni, azért őket enélkül el sem tudták képzelni. (Régi ábrázolások, feljegyzések, Herodotus, Hippokrates stb.) A szkiták külsejükre is különböztek minden más néptől, a turáni rasz jellegét viselve. Vallásuk, lóval való temkezési szokásuk, a vérszerződés hagyományja, a föld és víz átadása a meghódítónak: mind turáni jellegűek és feltalálhatók az összes turáni népeknél. Nincs az ókori történet- vagy földrajzi írók között egyetlen egy sem, aki a szkita népeket az árja perzsákkal hozta volna rokonságba. Maguk a perzsák a szakákat, mely egyértelmű a szkita szóval, török-latár népeknek tartották. Nagy Géza szerint az a törekvés, mely a szkita töredékes nyelvmélekekből iráni eredetet igyekszik kimutatni, erőltetett magyarázatokon alapszik. Szerinte a turán népek nagyon könnyen átvették a divatos idegen személyneveket és nagyon csalódik, aki azokból akar nemzetiségükre következtetni.

Nagy Géza tanulmányának második felében igyekszik a történelem keretébe beilleszteni az indo-írsaság és a szkita népek áramlatának eseményét és azok idejének megjelölésével igyekszik kimutatni, hogy a mai Oroszország területéről D. és Dk. felé áramló indo-írsaság terjeszkedése semmiképpen sem zavarható össze a Jeniszei és Baikal vidékéről épen ellenkező irányban, Ny. felé irányuló nagy szkita népáramlattal. Szerinte az ársaság Kr. e. 2000—1500 közt a turánok és a kaukázusi alaródi népek közé ékeli magát Középpáziában és kezdetét veszi Középpázsia elárjasodása. A szkitaság megindulása Ny. felé Kr. e. 1500-ig vezethető vissza. Tehát a Középpáziába Ny-ról K. felé beözönlött ársaság megletelepedését, kiterjeszkedését nyomon követte a szkiták K-ről Ny. felé való áramlása. Ez az előnyomulás körülbelül Kr. e. 1500-tól 600-ig tartott, mely az

34
árjaság összefüggő láncolatát ketté vágta, beékelvén magát az ázsiai és európai árnjak közé, amazokat D. és DNY. felé a mai Indiába, emezeket pedig Európa felé visszaszorítva. Ekkor állott elő az a nagy ethnikus egység, mely a Középduna medencétől a Baikálig terjedt és amelyet a görögök szkitának, a perzsák szakának neveztek. Eddig Nagy Géza.¹

A magyarországi szkita népeket a Kr. e. IV. sz. körül a Ny. felől előnyomuló kelta népek kelet felé visszaszorították az agatirszokkal egyetemben,² kik egykorú adatok szerint a Maros mentén laktak. Valószínűleg közreműködtek ebben a D. felől felnyomuló traktörzsek is, amely jelenségek összefüggnek nálunk a vas elterjedésével; ez a kérdés különben még nincs tisztázva.

Hogy a szkiták a kelta népek előnyomulása után meddig tanýázhattak még a Kárpátok keleti hegyláncolatain innen, nem tudjuk. Az bizonyos az archeológiai leletek alapján, hogy bevonásuk Erdélyen keresztül történt, azonban visszavonulási útjukat nem ismerjük. A Kr. e. IV.-ik századtól a szarmata-jazigok első fellépéséig a magyar alföldnek különösen a keleti felére csaknem a teljes bizonytalanság homálya borul. Erre az időszakra csupán az ókori írók adataiból vetődik néha egy-egy vékony fénysugár. Úgy Herodotos, mint Thukidides adataira jóformán semmit sem építhetünk. Justinus (Kr. u. II. v. III. sz.), aki az Augustus korában élt Pompeius Trogus Historia Philip-picae c. munkájából készített kivonatot, II. Fülöp makedon királynak a szkiták elleni dunai hadjáratával kapcsolatban (Kr. e. 340. körül) a triballusokat említi. — Strabo (Kr. e. 63—Kr. u. 29.) a Duna és Tisza tájain getákról és dákokról emlékezik Geographikájában. Plinius (Kr. u. I. sz.) és Tacitus (Kr. u. 55-120.) az elsők, akik a dákokkal együtt megemlítik a jazigokat. Plinius szerint a dákok és jazigok közt a Pathissos folyó alkot

¹ Nagy Géza megállapításaihoz nem fűzhetünk itt kommentárokat, mert ez túlzettne célunkon. Ismeretes, hogy a magyar tudományos világ mint bírálta el az ő tudományos működését, azonban az ő kiváló ethnikai érzékét a szkita kérdésben töle senki meg nem tagadhatja. Az ő turáni lelkületének meglatásai messze felülmúlják értékben a német tudósok szórszálhasogató, kényszeredett etimologizálását.

² Az agatirszok szkitarokonságáról és a dákokhoz való viszonyáról L. Carl Patsch, Die Völkerschaft der Agathyrsen. Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien. 62. Jahrgang 1925. S. 69-77.

határt, mely alatt Fröhlich Róbert szerint¹ valószínűleg a Tisza értendő. A jazigok a dákokat a Tisza-Duna közéről a hegyek felé szorították és ott maguk telepedtek meg. Tőlük északra laktak a quádok. Tacitus szerint úgy a szarmatáknak mint a dákoknak különféle germán törzsek hódoltak. Ptolemaios (Kr. u. 140. körül élt) Geographiája (III. könyv 7-ik fejezet) a jazigok földjéről szól, úgyszintén Európa térképéből a 9-ik lap. A 8-ik lapon lévő Sarmatia Europaea déli határa a jazigok földjével és Dáciával érintkezik.² Ha megemlíthetjük még Flavius Arrianost is (Kr. u. 95-180.), ki Ptolemaiosból merítve megírta Nagy Sándor dunai hadjáratát (Kr. e. 335.), úgy azt látjuk, hogy a IV-ik század körül az Alduna mentén trákok, triballok, és geták laktak, míg a II-ik század elején az Aldunától északra egy dák birodalom van kialakulóban, mely Augustus idejében már mint szervezett állam állott szemben a római birodalommal. A dákokkal kapcsolatban találkozunk először a nyugati szarmaták vagy jazigok nevével.

Bár a legújabb tudományos megállapítás szerint a Kr. u. 20 és 50 között vándoroltak be az Azovi tengertől a Tisza-Duna vidékére,³ azonban abból, hogy már a I. sz. legelején a dákokkal együtt Moesiába törnek (Kr. u. 6), majd Tiberius alatt (Kr. u. 14—37-ben) egy Pannoniába megkísérelt betörésüket a quádok hiúsították meg,⁴ arra lehet következtetni, hogy a nyugati szarmaták első itteni megjelenését a Kr. e. I. századba tehetjük, amit elfogadhatóvá tesz Pliniusnak a dákokkal kapcsolatban fentebb idézett adata is. Azonban e kérdés még megoldásra vár és bizonyos, hogy a vállalkozott nehéz feladat elé állítja részint a gyér történelmi adatok, részint az archeológiai anyag rendezetlensége miatt. A római források, különösen hazánk keleti felére olyan mértékben kezdenek gyarapodni, amilyen mértékben a római birodalom északi határait a Középduna medencéje felé terjeszti. Ez pedig a Kr. e. században nem kö-

¹ Fröhlich Róbert, Magyarország területe a római hódítás előtt. Szilágyi. Magyar nemzet tört. I. köt.

² Ptolemaios térképeinek használhatóságáról lásd Fröhlich Róbert tanulmányát az Egyetemes Philológiai Közölny IX. 1885. évfolyamában: Ptolemaeosnak hazánkra vonatkozó térképei. 14-24. és 146-154. lapokon.

³ L. Carl Patsch, Banater Sarmaten, Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Klasse. 62. Jahrgang 1925. S. 181—116.

⁴ Kuzsinszky Bálint, Pannonia és Dacia. Szilágyi, A Magy. Nemz. Története I. köt. LXVI. és LXXIV. lap.

velkezett be, sőt az újabb kutatások a Kr. u. I. sz. vége felé teszik.¹ Ettől kezdve úgy a történelmi adatok, mint a legújabb archeológiai kutatások alapján egyre erősebben bontakozik ki a szarmata-jazigok nagyfontosságú történelmi szerepe.

Az a hatalmas limes, melyet a római világhatalom Európán végighúzott Britanniától a Fekete tengerig és amelyet a hadászati követelményeknek megfelelőleg a könnyebb védelem szempontjából mindenütt egyenesbe hozni igyekezett, Pannonia és Dacia között mindvégig egy erős behajlást tüntet fel. Ez a behajlás, melyet mi szarmata-éknek fogunk nevezni, úgy kereskedelmi, mint taktikai szempontból nehéz helyzetnek volt a kulforrássa a rómaiak részére. Ők, akik a műutakra oly nagy súlyt helyeztek, Pannonia és Dacia között csak nagy kerülővel tarthattak fenn kereskedelmi összeköttetést, bár némi nyomok vannak arra nézve, hogy ez barbár területen keresztül a két provincia között egyenes vonalban előfordulhatott, ami Aquincum, a mai Debrecen és Porolissum irányában tételezhető fel. Azonban sokkal inkább súlyosabb volt a szarmata-ék taktikai szempontból.

Az a feltevés, hogy a Tisza folyása menti rendkívüli mocsaras vidék lett volna az oka annak, hogy a rómaiak a Duna környék és Dacia északi határa között a limest egyenesbe nem vették, nem állhatja meg a helyét, mert ha a Tisza vidéke tényleg járhatatlan és lakhatatlan lett volna, úgy a jazigok sem élhettek volna azon a területen. Bizonyos, hogy a rómaiak kényszerítve voltak a szarmata-ék által behajlott limesre szorítani, mely amellel hogy védelmi szempontból nagyobb haderőt igényelt a belső biztonságot állandó veszedelemmel fenyegette, tényleg a betörések színhelye volt. Méltán állíthatjuk, hogy a szarmata-ék volt oka annak, hogy a római limes a leggyengébb jobbszárnyán volt, azaz azon a részen, mely Aquincumtól a Fekete tenger felé húzódtott.

E körülménynek különösen akkor mutatkozott végzetessé váló következménye, mikor a Kr. u. II. században az első Visztrula vidékéről leözönlő gótáramlat megjelenik a Pontus partjain és 230 körül az egyesült gótok megkezdik energikus oldaltámadásaikat római területek ellen. Ha csak egy pár példával világosítjuk meg a dolog összefüggését, kitűnik, mily

nagy jelentősége volt a szarmata-éknek. A gótok 235 körül foglalták el Olbiát. Ugyanarra az időre esik a szabad dákok és jazigok felkelése, kik 236-ban verettek vissza. Ha a rómaiak a limes valamely vonaláról egy másik pontra koncentrálták haderejüket, vagy az ország belsejébe, amott a leselkedő barbárok nyomban akcióba léptek. Mikor például Maximinus császár 237—38 telén Gordianus felkelése miatt Sirmiumból Itáliába indult, a gótok és carpok átkelnek az Aldunán és elfoglalják Histrus városát. Avagy később Dacia elestét (257 körül) mennyire megkönnyítelte a harcias jazigok beekelt volta.¹

Számos példát lehetne felsorakoztatni annak bizonyítására, hogy a szarmata-ék egyik hathatós tényezője volt a római világuralom rombadőlésének s ebben látjuk e nép szereplésének világtörténelmi jelentőségét, melynek kifejtésére és megírására vállalkoztunk s amelyhez jelen dolgozatunk előtanulmány képen készült. Épen azért e helyen nem foglalkozunk sem a szarmata-jazigok eredetével, sem azzal a hatalmas archeológiai anyaggal, mely letelepedésüket sokkal szélesebb területen mutatja, mint ahogy azt eddig gondolták. Az emlékek bizonyossága szerint kulturájuk kb. 80 % -ban római, szkita maradványokkal és egyéb idegen elemekkel keverve. Mindaz, amit lelki- és testi alkatukról, életmódjukról, szokásaikról, harci módjukról, viseletükről tudunk, azt mutatja, hogy a nagy és hatalmas szkita kulturának legnyugatibb képviselői voltak úgy jellegben, mint szellemben; harcias bátor lovas nép, mely Ázsia és Déloroszsország pusztaságai után mint nomád pásztor is otthon érezte magát a magyar alföldön. Hadivállalatokban gyakran társultak szomszédos népekkel s miután önálló művészetük nem volt, tárgyi emlékeiknek feldolgozása nagy nehézséget okoz azon elvegyülés folytán, mely a bajtársi vagy békés szomszédosági viszonyokból következik, továbbá azon elemek miatt melyeket beköltöző utjokban felszedtek.

Éldöntetlen marad a kérdés, hogy vajjon a szkíták elvonulása és a szarmaták első megjelenése között mennyi idő telt el, miután ma még nincs tisztázva sem az, hogy a Kelet felől előnyomuló kelták meddig hatoltak, sem a trák és dákok népek Észak felé való terjeszkedése. A hazai archeológiának ez a rész a legjobban parlagon hagyott területe. Tekintettel arra,

¹ L. Kuzsinszky f. id. munkáját, továbbá Alföldi András, Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, I. Berlin.

¹ Mindezekről nagy [részletességgel] Ludwig Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme. I. Buch. Berlin 1904. Új kiadásban is.

hogy a gótok csak a II. sz. közepén indultak meg a Visztula alsó folyásától s így semmi okunk feltételezni, hogy a szarmatákkal elvegyült szkíták a Kr. e. századokban Magyarorszáig keleti felétől teljesen el lettek volna zárva éppen akkor, mikor az orosz steppéken a hanyatló szkíta művészetbe új színt és tartalmat öntenek az alánok.¹ Lehetséges, hogy a szarmaták első özöne, a jazigok és roxolánok már a III-ik sz. körül eljutnak Magyarországba szomszédaikkal, Irák és Dák népekkel keveredve.

A jazigok történelmi szerepétől kezdve ez a bizonytalan-ság többé nem zavarja meg ilyen mértékben a turáni világnézet és szellem magyar földi uralmának folytonosságát. A szarmata-jazigok egy része a pusztuló provinciákban szóródik szét, majd másik részüket elnyeli a IV.-ik század végén megjelenő húnáradat, hogy aztán a három százados avar uralom és kevéssel utána a magyarság útján a turáni szellem e helyen több mint 2000 éves multra tekinthessen vissza.

Nem célja dolgozatunknak, hogy e helyen részletes tárgyalás alá vegyük azokat az újabb tudományos megállapításokat, melyek a szarmata-jazig-, hun-, avar- és ősmagyar kultúrák kialakulására, az ősi szkíta művészethez és egymáshoz való viszonyára, összefüggésére és mindezeknek rendszerbe foglalására vonatkoznak, azért itt csak körvonalalaiban érintjük.

Ismeretes, hogy Hampel és Nagy Géza által körvonalazott szarmata-, továbbá Pósta Béla által hűngermánnak nevezett csoport tárgyi emlékei Alföldi András kutatásai alapján új megvilágításba kerültek. Alföldi professzor *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Berlin-Leipzig 1926. c. művének II-ik kötetében döntő érvekkel mutatta ki, hogy az ú. n. keszthelyi kultúra, melyet előtte szarmatának, illetőleg hún-germán-nak vélték, az avarság nevéhez fűződik, amely nép a Balaton környékén még a Kr. u. 5. és 6. században is ott maradt római telepekkel szomszédságban és békés kereskedelmi összeköttetésben élt. Szerinte „diese Kultur von skythischem Gepräge noch in Innerasien von Türken übernommen wurde und daß folglich Türken es waren, die sie nach Ungarn gebracht haben, und nicht die Sarmaten oder andere Iranier.“ (II. köt. 26. old.)

¹ Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy Modi f. id. munkájának 40-ik lapján Macoudi azon adatát idézi, mely szerint az alánok a húnoknak egyik törzse voltak.

Ez a felfogás természetesen lényegében semmit sem változtat a szarmata-jazigokról fentebb alkotott nézetünkön, sőt egy tisztultabb légkör megteremtésével könnyebbé teszi azok emléksanyagának feldolgozását a kulturörök helyes rendszerezése folytán. Ugyszintén alátámasztva látjuk ezáltal a hatalmas turáni szellem egységességéről alkotott nézetünket.

Ebben az értelmezésben fogjuk fel Pósta Bélának hatalmas úttörő munkásságát, melyet ő nagy munkájában (Régészeti tanulmányok az Orosz földön. Zichy Jenő gróf harmadik Ázsiai utazása. III. és IV. kötet. Budapest-Leipzig 1905.) lefejtett. Ő végtelenül helyes érzékeléssel látta meg a szoros összefüggést a magyar és orosz földi archeológiai anyag között kezdve a szkíta-periodustól a magyar honfoglalásig. Amit Pósta Béla nagy vonásokban mint úttörő elvégzett és amire ő a figyelmet felhívta, annak kiépítését és megalapozását munkálja jelenleg Feltich Nándor muzeumőr Supka Géza és Felvinci Takács Zoltán által egyengetett úton.

Feltichnek alapos nagy gonddal és körültekintéssel eddig megjelent dolgozatai azon szoros összefüggés kiépítésére irányulnak, mely a magyarországi népvándorlaskor művészetét az ősi szkíta nomád művészetrel összetartja.¹ E munkálatokból kitűnik, hogy a magyar népvándorlaskori műipar eredetének szálai sokkal mélyebben gyökereznek az ősi szkíta művészetben, mint ahogy eddig gondolták.

* * *

Ezzel elérkeztünk dolgozatunknak harmadik feladatához, mely szerint meg kell néznünk főbb vonásaiban azt a mozgalmat, mely a külföldi tudományos régészeti munkálkodásokat legujabban a nemzeti eszme szolgálatába állítja irányítja. Különösen pedig számba kell vennünk azokat a törekvéseket, melyek a hazai tudományt közelebből érdeklik és ami rendezetlen viszonyaink kihasználásával, feldolgozatlan régészeti anyagaink felhasználásával, illetve nem ismerése folytán a mi

¹ Feltich munkái: Az avarok műipar Magyarországon. I. Közl. Fogazási ornamentika és ötvös eszközeletek. *Archaeologia Hungarica* I. Budapest 1926. — Sárkányábrázolások a magyarországi népvándorlaskori emléksanyagban. *Arch. Ért.* XL. köt. 1926. — *Die Tierkampfszene in der Nomadenkunst*. Különlenyomat *Recueil d'études, dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov*-ból. *Seminarium Kondakovianum*, Prague 1926.

rovásunkra működnek. Ezáltal gondoljuk bebizonyítani, hogy a mi kiindulásunk és állásfoglalásunk nem feltünnívagyás, nem meggondolatlan lépés, nem tulzás, nem elfogultság, hanem jogosult igyekezést és bizony már csaknem elkészt lépéstartás a külföldi hasonló irányzatokkal. Ez a széttekintés fogja megmagyarázni, hogy mi indított bennünket arra, hogy az ősi szkíta művészet révén a turáni világnézet és szellem egységes folyamába állítsuk be fajunknak, rokon elődeinknek, lelki és testi alkatunk, régi mentalitásunk hordozóinak hazánk földjéhez köztörténelmét. A határt, mely számunkra adva van, tul nem léptük. Kiviláglik az eddig elmondottakból is, hogy felfogásunk nem alapszik sem tulzáson, sem erőltetettségen. Tény az, hogy a száraz tudományos megállapítások sokszor háttérben maradnak érték tekintetében a közös mentalitás szelleme által sugalmazott meglátások és megérzések erejével szemben. Elég, ha példaképen felemlítjük Kossina és Strzygovszki iskoláját a realiztikus felfogásuakkal szemben. A realiztikus tudományos módszer az archeológia terén sok esetben a rideg termékellenség ölében tanácstalanul és eredménytelenül vesztegel, míg a romantikus irányzat — kellő mértéket tartva, — gondolatokat hoz felszínre és ujjabb és ujjabb intenciókkal árasztja el a gondolkodókat és megértőket. Ez a módszer a tudomány életető elemének látszik, míg amaz szárnyatlan töprengésnek, mely az anyaggyűjtésben és halmozásban szerezhet érdemeket, úgy szintén annak pontos leírásában. Tagadhatatlan, hogy mindkettőre szüksége van a tudománynak, sőt ez utóbbi módszer amannak elősegítője.¹

¹ Megjegyezni kívánjuk itt, hogy abban az esetben, ha valaki felfogásunkat az elmondottak dacára mégis tulzásnak vagy tudományos szempontból helytelennek minősítené, az bizonyára abban a megszokott hibában leledzik, melynek hatása alatt a mások meglátásait és új eszméit rendszerint abból a szempontból ítéli meg, hogy vajjon ugyanazt ő is elmondhatta volna-e vagy sem. Ugyanis ha mondhatta volna, de azt valami okból nem tette vagy éppen eddig elmulasztotta, akkor szerinte az az új megállapítás helytelen és az ellenkezőjét igyekszik állítani. Ha pedig nem mondhatta volna ugyanazt, mert már rég más uton halad, akkor az új eszmét vagy tulzásnak vagy tudománytalannak minősíti. Érdekes különben, hogy néha az igazság hirdetése milyen elbirálásban részestül. Szeffkü Gyula annak idején Rákóczirol az igazságot írta meg és a sovíniszta tudósok hazaárulónak bélyegezték. Ha elferdítette volna az igazságot, a realista tudósok legfeljebb egy elkészt sovíniszttát láttak volna benne, aki azt hirdeti és ugyanúgy, amit és ahogyan mások már régen megtettek előtte, ergo a tudományt semmivel sem vitte volna előre.

Az első könyv, melyet a német régészeti irodalom termékeiből a kezünkbe veszünk: Carl Schuchhardt, Alteuropa. Eine Vorgeschichte unserer Erdteils. Zweite Auflage. Berlin und Leipzig 1926. című műve. Első kiadása 1919-ben hagyta el a sajtót és a tudományos világ széles köreibben nagy feltűnést kellett, mert az egész Európa őskultúrájának történetét, kifejlődését egyetlen vonással új megvilágításba helyezte, alapjából forgatva ki az évtizedek hosszú során át addig hirdetett tudományos meggyőződéseket, bár ami az indogermánok őshazáját és több felvetett gondolatát illeti, előtte számos úttörővel találkozunk. E könyv gerincét a következő gondolatmenet alkotja: nem igaz, hogy Ázsia az európai őskultúra bölcsője; nem áll az, hogy a Földközi tenger mellékéről hatoltak fel Nyugat-, Közép- és Észak európaába az emberi művelődés ősi elemei, hanem ellenkezőleg Nyugateurópa földrészünk kultúrájának bölcsője. Először is innen hatolt keletre és délkeletre az első kulturáramlat és a Földközi tenger mellékén összekeveredett annak ősi belföldi kultúrájával, melyről elismeri Schuchhardt, hogy eleinte kétségtelenül keleti jellegű volt. A nyugateurópai centrum azonban nemcsak ebben az irányban terjedt ki, hanem az utolsó jégkorszak eltűnése után Észak európaába nyomult és azt egyúttal be is népesítette. Ez tehát a második nagy áramlata a nyugati centrumnak, melyet követett a harmadik. Ugyanis ez az északi kultúrkör egy hatalmas menetben Középeurópán és a Balkánon keresztül délre vonult és ott a keltőnek, az északinak és a nyugati kultúrától már korábban áthatott földközitengermelléki kultúrának összeolvadásából állott elő a magas mykenei kultúra az Aegei tenger vidékén.

Ez tehát Schuchhardt szerint az európai őskultúra történeti fejlődésének a képe, melynek bizonyítására az egész Európa archeológiai anyagát felsorakoztatja. Ez azonban csak a ház, a keret, mely magában véve amennyire új az első látásra, annyira meglepő is és csak akkor áll tisztán előttünk a mesternek ez az új alkotása, ha megtudjuk, hogy mit is zár körül, mit foglal magában ez a hatalmas, háromszög alakú keret. Ez pedig nem más, mint egy nagyszabású, faji és nemzeti öntudattal áthatott gondolat, az indogermanizált Európa eszméje.

Feltűnő azonban és az elfogulatlan bírálónak azonnal szembeötlök, hogy Schuchhardt minden akadályt, mely tételeinek levezetése elé tornyosodik, sokszor szinte bosszantó fölényességgel, sokszor agyonhallgatással vagy bizonytalan ingado-

zással igyekeznek elhárítani. Úgy tűnik fel a szerző eljárása, mint aki egy hatalmas zsilip megett összegyűjtötte az anyagot, melyre neki szüksége van. Aztán egy gesztussal felrántván a zsilipet, olyan elemeket is el akar sodortatni a kiözönlő árral, melyek túl a zsilipen tagadó álláspontra helyezkedve, ellenkező irányban törekednének. Ha ez utóbbi csoport szervezetenül és vezetők nélkül áll, Schuchhardt el is éri célját a szabadon engedett árral, melynek hullámai egyre dagadóbbá válnak.

Hogy Schuchhardt művének szellemét jobban megérthesük és magyarországi vonatkozásaiban hibáját kimutathassuk, szükséges, hogy vele részletesebben foglalkozunk.¹

Schuchhardt az európai paleolitikum és mezolitikum eszköztípusainak, művészetének és emberraszának rövid áttekintése után a neolitikumban és a bronzkorban három nagy európai kultúrkört különböztet meg: nyugati, északi és dunai kultúrkört. Mindegyiknek foglalkozik kerámijával, kő-, agyag- és bronzszközeivel, temetkezési szokásaival, különösen pedig a sírok, lakások és kultuszhelyek építményeivel, és ezeknek egybevetése alapján állítja fel az európai kultúrfejlődésnek és kialakulásnak fent elmondott menetét. Megjegyezzük, hogy a mykenei kultúra megteremtésében a Duna körzetnek csak másodlagos szerep jut, amennyiben útjába esik az északi kultúrkör nagy levonulásának. Továbbá azt is fel kell említeni, hogy a Földközi tenger mellékének eredeti őskultúráját a szerző könyvének 2-ik kiadásában „vorindogermanisch“-nak nevezi, amiről még az első kiadásban szó sem volt.

Elősorban vázoljuk a nagy kultúrkörök jellegzetességeit.

Nyugateurópai kultúrkör. Kifejlődött a paleolithicumból. Agyagművességét képviseli a michelsbergi kerámia. Az ősfomák díszítés nélküliek; később a fonás motívumait veszik fel Franciaországban dolmenkerámia néven, Spanyolországban pedig két csoportra oszlanak: a Palmella csoport díszített, az Almeria-csoport dísztelen. Az alapformák arra mutatnak, hogy eredetileg bőrből készültek. A díszítés pedig a paleolith textilművészetére vezethető vissza. A kőházak legtöbbször kőalakok u. n. hamis kőboltozattal, melyet középen pillér támaszt alá. A fából való, mint a cölöpépítmények ellenben négyszögletesek.

¹ Bizonyára nem véletlen jelenség, hogy Schuchhardt könyvének megalkotása és a világháború alatt felmerült Középeurópa eszméje, ez a tisztán pángermán gondolat, időben egybeesik.

A megerősített lakóhelyek, várak falai vagy árkai a terephez alkalmazkodnak, a belül lévő házak alapformái ferde négyszög, ovális vagy kerek formát mutatnak. Sík terepen a sziklasírok az egykori barlangsírok mintájára ovális alakban készültek boltozatos tetővel, Irországban halom alatt hosszú folyosóval. A dolmen-ek vagy megalith sírok eredetileg halom alatt voltak; sírkamráik kerek és szögletes formát tüntetnek fel, melyek közül az előbbi régiebb. A menhirek, a parallelsorú kőállék és a stonehenge-ek, mint direkt kőalakú építmények.

Észak európai kultúrkör. Az utolsó jégkor visszahúzódása után felhatol a nyugati kultúrkör. Jellegzetességei: a nagy megalith-sírok (Hünenbetten) földszintre építve, egy vagy több négyszögletes kamrával, lapos kőfedővel, halom alatt eredetileg. Kőláda-sírok kerek nyílással. Sírhalmok egyes sírok számára. Négyszögletes házak, a tető alatt középen a tűzhely. Megalith-kerámia. Kőkkenmődinger kerámia. Alapforma a kosárfonásra utal. Keskeny és karcsú török és kardok. A thüringiai zsinórkerámia hatása. Szomszédos kevert kultúrák a walternienburgi, bernburgi és rösseni.

Középeurópai vagy dunai kultúrkör. Főkritériuma a szalagkerámia (Bandkeramik), mely két csoportra oszlik: spiralméander és hinkelsteini kerámia (Stichbandkeramik). Alapforma a tök és a díszítés az egykori felzsinórozáson alapszik. A spiralkerámia zsugorított temelkezéssel és vörös festékekkel, a hinkelsteini kinyújtóztatott temelkezéssel jelentkezik. A lakóhelyek alapformái négyszögletesek. A szalagkerámia a Duna mentén délkelet felé messze kiterjed (Magyarország, Erdély, Románia, Bulgária és Déloroszország), hol átalakul festett kerámiává. Ez a Tripolje-kultúra vagy Schuchhardt szerint „thrakischer Kreis“, mely a szalagkerámiának új felvirágzása. A szalagkerámia tipikus állomása Butmir festés nélkül, Lengyel pedig festett kerámiával. Ez utóbbi a Tripolje-kultúrának keleti kapuja. Fontos állomásai: Petreny (Bessarabia), Cucuteni, Cernavoda. A kisugárzás végpontjai: Sicilia, Mykene, Troja, Perzsia, India.

Ezek főbb vonásokban a Schuchhardt által megjelölt jellegzetességei a három nagy európai kultúrkörnek. Nézzük meg ezek után, hogy mit kapott a Földközi tenger melléke Nyugattól, aztán mit kapott Északról illetőleg Középeurópától és hogy alakult ki a mykenei kultúrkör.

Schuchhardt szerint az európai kultúráramlatok a neolitikumban és a bronzkor elején folytak le, Kr. e. 2000 körül. A ke-

44
letről jövő ellenkező kulturáramlat 1000 évvel később lép fel. Amit Kreta és Mykene Egyiptomtól és keletről kapott, azok csak egyes vonások, melyek nem vertek gyökeret. („Schnittblumen, keine Setzlinge.”) Rövidség kedvéért csak egyes példákra szorítkozunk.

A mykenei kultúrkör összetételének legfrappánsabb példája a tiryinsi vár. Itt az alsó rétegben egy nagy körépitmény alapjait találták, mely nyugateurópai forma. Két méterrel felette megtalálták a palotát (megaron), mely négyszögletes termék csoportja. Ez már északeurópai forma.

A mykenei kupolasirok (tholos) kőboltozattal és hosszú bejáráttal (dromos), továbbá mellékkamrával (Atrous-sir) teljesen megegyeznek az írországi és portugáliai hasonló sirokkal. Ezek tehát tisztán nyugati mintára épültek.

A híres mykenei aknasirok kőralakú kőkerítéssel, melyeken Schliemann az aranykincseket lelte, hasonlók az angol-szági stonehenge-ekhez. Azonban a sirokba helyezett halottaknak kinyújtatott volta már északi szokás. A stélék (sirtáblák) a nyugati menhirből fejlődtek ki.

A kerámia teljesen a nyugati formát tünteti fel, eleinte láb és fül nélkül, mint Spanyolországban, később lassan felveszik azt. A Kamaresztílus belföldi eredetű (Malta), de a spiralmotívumot a Duna felől kapta. A megalith-, szalag- és zsinórkeramiák összekeveredve délfelé vonulnak különböző stílusnemekben (rösseni-, festett kerámia), magukkal vivén a négyszögletes ház formáját. (Erőd, Belgrád, Cernavoda.) Tehát nemcsak a kultúra vándorolt, hanem a nép is, mely azt hozdozta. A főmenet a Duna mentén történt, mignem elérte az Aegei tengert, honnan az út nyitva állott Görögország felé. Megtörtént a nagy összekeveredés, melyből kialakult a mykenei kultúra. E korszak vége felé új hullámok érkeznek a Balkánon keresztül északra és később az Alpokon át. Amaz a Dipylonkultúra, emezek a Terramare- és Villanovakulturák.

Először is említsünk meg néhány ellentmondó tényt, melyről Schuchhardtnak is tudomása van, miután azonban megnehezítendő tételeinek levezetését, nem igyekszik magának magyarázatot keresni.

A Siret testvérek Spanyolországban különféle kőkori erődítményekben négyszögletes házakat is találtak (Siret, Les premiers ages du bronze en Espagne. 1887.); mit keresnek ezek ott, ahol csak kőalakú házak vannak?

45
A nyugat európai dolmenek kamrái részint négyszögletesek lapos kőtetővel, részint pedig kőalakúak boltozatos tetővel. Kérdés, melyik a régiebb? Ha Schuchhardt az ősbib, egyszerűbb formát, az az a négyszögletes fogadná régebbinek, úgy eredetét nem illeszhetné a nyugati körzetbe, mert ott minden kőalakú, azért szerinte a komplikáltabb szerkezet: a kőalakú a régiebb. Különböző eddig kétféle nézet volt a dolmenek terjedési irányára nézve. Az egyik szerint Északról Nyugateurópán, Északafrikán keresztül Szíriába, onnan Indiába és végül Keletázsiba hatolt. A másik szerint Egyiptomból ugyanazon az úton hatolt visszafelé Északeurópába. Ime Schuchhardt közre áll és úgy irányítja őket jobbra és balra. Azzal azonban adós marad, hogy ha Északról Középeurópán keresztül Délre hatolt a nagy kulturáramlat, miért nincs a Dunai körzetben sem dolmen sem ahhoz hasonló vagy azt utánzó sír építmény?

Schuchhardt szerint a nyugati michelsbergi kerámia jóformán őszanya minden európai agyagművességnek. Ennek alap formái terjedtek el keletre, északra hihetetlen messzeségbe, bár északon ismerünk egy sokkal régiebb kerámiát, a Kökknemöddinger edényeket. Első pillanatra minden kommentár nélkül látszik, hogy erőszakolt túlzás az ilyen eljárás a kultur fejlődések legelemibb közös törvényeit ismerve. Mindenki feltételezheti, hogy a szicíliai narancs alakjával egy skót almafajt utánoz, de Schuchhardton kívül ki merné bebizonyítani!? Azonban, mint már említettük, a cél a fontos. Vagy ahogy Schuchhardt leírja, hogy a meztelen kis spanyol csuproccka hogy szedi fel Krétában az egyik lábát, Trójában az egyik s a Kykládon a másik fülét, hogy kantharos legyen belőle: azt hiszi az ember, hogy látta.

Abban a rettenetes kavarodásban, melyet a középeurópai kerámia úgy belső, mint külső centrumok, vegyes és nem vegyes oldalhajtások elvegyülése, közvetett vagy közvetlen egymásra hatása által feltüntet, Schuchhardt igyekszik rendszert teremteni, de nem hisszük el neki. Ami bennünket közelebből érdekel, nézzük meg, mi szerinte a pannoniai kerámia, mely a bronzkor középső szakaszában virágzott.

Nem más ez, mint a schweitzai cölöpépitmény-keramiának (Pfahlbaukeramik) a leánya, amely utóbbi rokon és teljesen megegyezik a michelsbergi kerámiával, tehát az agyagművéség őszanyjával. Így Schweitzon keresztül eljutott hozzánk a

nyugateurópai agyagművesség. Erre a keramiára hatottak a délnémetországi württembergi-, a thüringiai zsinór- és az északi megalithkeramia összevegyülve a helyi szalagkeramia mindkét nemével, ugyszintén a festett keramiával.

Ismeretes, hogy a magyar bronzkultura Európának egyik leggazdagabb, legőnállóbb kulturája ugy páratlan keramiája, mint nagyszerű és sok sajátoságot feltűntető fémipara által, mely itt termelt, itt virágzott és innen sugárzott ki, (Montelius, Hoernes, H. Schmidt, Kossina, Bella stb. nyilatkozatai.) Azonban Schuchhardt minderről semmit se tud, inkább nem akar, mert érzi, hogy ha ő szemügyre venné a magyarhoni bronzkulturát, bajok volnának a nagy délre való levonulással; jobbnak látja tehát olyan kijelentést tenni, hogy a Kelet felé áramló kulturával szemben Magyarország nem jön tekintetbe, mert saját, belöldi kulturája nem volt, hanem amerikai módra az áthullámzó Középeurópa hulladékából élt.¹

Ugy látszik, hogy e hulladékokra való tekintetből Schuchhardt igyekszik ugy a szalagkeramia, mint a Tripolje-kultura keletkezési helyét minél északabbra helyezni.² Mindkettőnek a kiindulási pontját ugy választja meg feltűnő önkényességgel és erőltetett érvelésekkel, hogy az északi kultura levonulásához minél feljebb csatlakozhassanak. Ma már senki sem vonja kétségbe, hogy a festett keramia a kőkorból az Alduna körül virágzott legszebben, azért feltételezik, hogy onnan terjedt el Észak felé is. Azonban ez Schuchhardtnek természetesen nem konvenyiál, azért ellenkező álláspontra helyezkedik.

Schuchhardt szerint a nagy kulturáramlás északról délre nem egyhuzamban történt, hanem gyakran megállott, új erő gyűjtőt, új kulturtűzhelyeket alkotott, melyek különböző irányokban terjesztették sugaraikat. Ha a pannoniai keramiát mint ilyen kulturtűzhelyet nézzük, akkor Schuchhardt beállítását után ítélve annak csak féloldala világított és pedig természetesen a déli. Ugyanis az annyi elemből előállott pannoniai kultura — csak a

¹ „Wenn alle reale Kultur zur Stein- und Bronzezeit von Mittel- und Nordeuropa nach dem Osten gefluthet ist, kann die Sprache allein nicht gegen den Strom geschwommen sein. Auch Südrusland oder Ungarn kommt aus demselben Grunde nicht in Betracht. Diese Länder haben in jenen frühen Zeiten noch gar keine eigene und einheitliche Kultur gehabt. Ungarn insbesondere erscheint lange als eine Art Amerika, das von dem Abhube des überschäumenden Mitteleuropa lebt.“ (284-ik lapon.)

² Cseh-morva ország.

keramiáról van szó — lehatolt a Balkánra, Szerbiába, Romániába. Amott bizonyoság rá a híres klicevacai asszony-figura agyagból, mely magán viseli a pannoniai keramia összes díszítőmotívumait, emitt pedig Buzau mellett a Hubert Schmidt által feltárt u. n. Monterou keramia. Innen délfelé hatol a pannoniai keramia egészen Trójáig, hol a VII-ik rétegben találjuk azt meg.

A magyarországi magas bronzkori kulturának anyagából, — mely ma még nagyrészből feldolgozatlan és kiadatlan — csak ezután fog kiderülni az a hatalmas befolyás, melyet nyugat felé gyakorolt. Schuchhardt megállapításai pl. a lausitzi kulturával kapcsolatban, távolról sem mondhatók véglegesnek avagy helyesnek. E téren az újabb kutatások folyamatban vannak (Richthofen, Tompa stb.) s az eddigi eredmények Schuchhardt tételei ellen látszanak mutatkozni. Megjegyzendő, hogy Schuchhardt elismeri, hogy az ércet nem készzen hozták be Európába, hogy nem Cyprus az első és legrégebb ércforrás, hanem ebből a szempontból első sorban Spanyol- és Magyarország jönnek tekintetbe. De hogy mit termelt a mi bronzkulturánk, azt Schuchhardt néhány megjegyzéstől eltekintve, agyonhallgatja. Amint láttuk, szerinte az mind csak hulladék.

Még hosszan folytathatnánk Schuchhardt tételeinek és eljárásának ismertetését, de bizonyára ennyi rámutatásból is kitűnik, hogy a szerző a kulturajelenségek lefolyását nem elfogulatlanul kezeli, hanem előre kitérőt faji, illetőleg nemzeti eszme szolgálatába állítja. Így fordulhat elő az, hogy az ő önkényes levezetései sok esetben megfordítva is megállnák helyüket. Ismeretes, hogy az u. n. delektivregényeknek az a forszsa, hogy az író visszafelé mond el egy megtörtént eseményt, amely különben elejétől kezdve köznapi regénytéma volna. Schuchhardt könyvének több fejezete előttem detektivnovellának tünik fel.

Azonban ebben a műben nem is az a fontos, hogy Európának hogy alakult ki a történelem előtti kulturája, hanem az, hogy kik voltak azok a népek, akik ilyenformán már a neolith korban és a bronzkor első felében az egész Európát uni-formizálták?

A német nyelvészek eddig csak sejtették, de határozottan nem merték állítani, amit Schuchhardt nyíltan kimond, hogy ezek a népek az indogermánok magvai, a kelták és a germánok voltak. Könnyű ezt ott hirdetni, ahol már régen a köztudatba vitték be, hogy a százszok pl. azoknak a kőkori embe-

reknek egyenes utódai, akik annak idején a nagy megalíth sírokat építették. Ma már mindenki úgy tudja, hogy Északon az ősgermánok, Középeurópában a Duna mentén az ős kelták voltak a kultúra megteremtői és terjesztői. Ha a kelták fel is nyomultak Északra (a Harz hegység északi szélein kelta helynevek vannak), ott germanizálódtak, össze keveredtek, amit legjobban bizonyít a kerámia. Mig Nyugatot és Itáliát egyedül a kelták indogermanizálták, addig a dunamenti nagy lenyomulást a germánok támogatásával végezték. Szóval az egész Európát indogermanizálták megteremtve a Aegei tenger mellékén a magas mykenei kultúrát.

És ami a legjellemzőbb és ami miatt itt e könyvvel részletesebben foglalkoztunk, az, hogy van ebben néhány sor, mely a leszűrt eredmények tanúsága képen a mai német nemzethez szól bekapcsolódva a nemzeti politikába. Ez pedig szösz szerint így hangzik: „Drei Dinge sind es, die zur Schaffung einer Volkskultur zusammenwirken: die menschliche Veranlagung, die natürlichen Verhältnisse des Heimatlandes und die Schicksale im Verkehre mit anderen Völkern, mit anderen Worten: die eigene Natur und die Erziehung einmal durch den Boden und zum anderen durch die menschliche Umgebung. Einheitliche Sitten und einheitliche Sprache werden durch staatliche Gemeinschaft immer am meisten gefördert werden. Heute wird die Volksgemeinschaft etwas zu einseitig nach der Sprache beurteilt. Die Friesen haben erst in neuerer Zeit ihr eigenes Idiom aufgegeben und das niedersächsische Platt angenommen; aber sie sind körperlich und kulturell doch immer noch als Friesen zu erkennen. Im Elsaß ist die französische Sprache, wieder unter staatlicher Einwirkung, lange Zeit herrschend gewesen, aber das Volk ist in seiner Leibesbeschaffenheit und in seinen Sitten alemanisch geblieben. Die Sprache wechselt am leichtesten, die Kultur, d. h. die Tracht, das Gerät, die Haus- und Grabenlage, der Götterglaube halten sich viel zäher. Daher gibt die Archäologie eigentlich festere Anhaltspunkte für die Geschichte eines Volkes als die Sprache.“ (284-ik lapon.) Ez más szóval azt jelenti, hogy Elzasz-Lotharingához a németeknek ősi joga van!

Látjuk tehát, hogy e német szempontból becsületes és tisztetreméltó munkának főjellege a faji-, illetőleg nemzeti eszme nevelése. E nemes cél megingatja ugyan a szerző objektivitását, de tanításában mélységes erő rejlik, mely elfátólozza a hibákat.

Néhány évtizeddel ezelőtt a német tudósok és bölcselelő írók szégyenkezve emlegették a pogány idöket, a kulturátlan, vad, nyers népeket, ha szóba került a német nemzet történelemelőti multja. Ha pedig az egész Európát vették tekintetbe, érdekes, hogy különösen a francia archeológusok (Mortillet) hódoltak annak a gondolatnak, hogy minden műveltség, ami a kőkorszak újabb felében Európába eljutott, Keletről, Középszásziából származott oda és pedig először Dél-európába s onnan a Duna mentén Nyugat- és Közép-európába. Egy egykori párisi muzeumigazgató, Bertrand, ezelőtt több mint 20 évvel még azt mondta, hogy Franciaország az ázsiai nagy kulturaközponttal való kapcsolat nélkül ma is még kőkori kultúrában élne.

Míg a francia archeológusok e felfogás szellemében tartották a különben is dekadenciára hajló nemzeti érzést, addig a német tudósok újabb generációja merészen háttal fordított Keletnek és az ősgermán szellem hatalmas erejének öntudatával felvetette az indogermánok európai őshazájának kérdését. E gondolatnak szinte fanatikus harcosa *Gustáv Kossina*. Legjelentékenyebb munkája, mely itt bennünket érdekel és amelylyel foglalkozni akarunk: *Die deutsche Vorgeschichte eine hervorregend nationale Wissenschaft*. 4. Auflage. Leipzig 1925. Munnus Bibliothek No. 9.¹

Ha egyebet nem tennénk, csak ezt a címet íránk ide, már abból is világosan állana előtünk, hogy itt olyan művel van dolgunk, mely egy csapással tulteszi magát a históriai források betűkorklátain és egy nemzet történelmét a föld alól előkerült néma tárgyak mint hieroglifek alapján ezredévekkel fogja visszavinni az őskorok távlatába.

Mig Schuchhardt gondolata az „Alteuropa“-ban nagyobb koncepcióju, látóhatára szélesebb kört alkot, addig Kossina szűkebb térre szorítkozik ugyan de szenvedélyesebb és izzóbb lélekkel hirdeti ugyancsak az indogermanizált Európa eszméjét, a germán faj és szellem kizárólagos fölényét és uralmát Európában egészen a kőkortól kezdve. Úgy tünik fel ez a könyv, mint egy hazafias szónoklat, melyet elnyomott országokban

¹ Kossinának egyéb fontosabb munkái: *Die Herkunft der Germanen*. 2. Aufl. 1920. Munnus Bibl. N. 6. — *Der germanische Goldreichtum in der Bronzezeit*. 1913. Munnus Bibl. N. 12. — *Die Indogermanen* 1921. Munnus Bibl. N. 26.

hazafias ünnepélyeken szoktak mondani. Ha azonban germán szempontból tekintjük és nemzetnevelő erejét nézzük, inkább nevezhetnénk ezt a művet a germán világhuralmi törekvések egyik szövegének.

Kossina a kultúrkörök keletkezése, egymásra hatása és vándorlása tekintetében tárgyilagosabb mint Schuchhardt, mert neki nincs szüksége egybevettelt mérész analógiák és felállított még merészebb következtetések támogatására felsorakoztatni Európa, Kiszázia, Egyiptom archeológiai anyagát. Ő nem látja a menhirekben a mykenai aknasírok stálgának az őstét, de hevesebben gesztikulál, ha fájának szellemi értékeit dicsérheti. Művének magyarországi vonatkozásait e helyen nem is tárgyaljuk, mert többé-kevésbé csak ismétlésekbe esnénk és nálunk annyira a német régészek megállapításai irányadók az őskori népek ethnikumára vonatkozólag, hogy e szűk helyen arra kitérni nem is akarunk. Míg a magyarországi archeológiai anyag kiadatlanul és feldolgozatlanul hever úgy a Nemzeti Múzeum mint a vidéki gyűjtemények termeiben és raktáraiban, addig nincs alap, melyre támaszkodva a külföldi tudósok sokszor helytelen megállapításait, területeink idegen kultúrkörök számára való önkényes elhódításait kritika alá vehetnénk. Amit pl. Schuchhardt a honi bronzkulturáról mondott, hogy az nem jöhet tekintetbe se, minden külföldi elhiszi neki, mert nincs tudomása arról, hogy itt t. k. mi van. Nincsenek idegen nyelvű monografiák, de nincsenek magyar nyelvűek sem. Gazdátlan kert vagyunk, hol bárki gyümölcsöt szedhet és bárki idegen csemetékét ültethet, melyeket annál nehezebb lesz kiirtani, minél későbbre halaszljuk.

Mielőtt Kossina könyvét röviden áttekintenénk, rá kell mutatnunk, hogy mint fogja ő fel az archeológia hivatását és miben látja annak kiváló jelentőségét. Legcélserűbb lesz, ha az ő saját szavait néhány mondatban idézzük:

„Unsere heutige Begeisterung für angestammte deutsche Art hat wahrlich nichts zu tun mit bloßer Gefühlsschwärmerei, sondern ruht auf dem tiefen, sichern und unverrückbar festen Grunde mächtige rweiterter geschichtlich-naturwissenschaftlicher Erkenntnis.

Noch der von uns hochverehrte Paul de Lagarde konnte in seinen Deutschen Schriften ... in den Jahren 1853 und 1874 sagen: „Das Deutschtum liegt nicht im Geblüte, sondern im Gemüte.“ Heute wissen wir es anders und bekennen laut: das Geblüt

macht erst das Gemüt. Nichts wären wir heute von dem, was wir sind und was Großes in uns steckt und noch weiter aus uns hervorbrechen mag, hätten wir nicht die große Erbschaft von unseren Vorvätern zu zeigen. Unsere längst erloschenen Ahnen haben uns nicht nur ihr Fleisch und Blut, sondern darin auch ihre Gedanken, ihren Geist und ihren Charakter vererbt; „wir tragen noch das ganze Gewicht ihrer Fehler, wir empfangen den Lohn all ihrer Verdienste“. (id. m. 3. és 4-ik lapon).

„... in der engsten Reibung mit fremder Kultur, konnten auch die am reinsten verbliebenen Germanen zeigen, was sie im Wettkampf mit der ganzen Welt zu leisten vermögen, und es kamen allmählich die Zeiten herauf, wo die Deutschen und mit ihnen die anderen Germanenvölker immer mehr an die Spitze der europäischen, schließlich der Weltkultur traten, Zeiten, die dann zu der neueren Geschichte überleiten.“ (id. m. 5. lapon).

„Wo sollen wir aber unsere Ahnen besser erkennen, als in ihrer frühesten uns erreichbaren Erscheinung? Also in der vorgeschichtlichen Urzeit! Und auf welchem Wege reiner als durch Betrachtung ihrer eigenen Betätigungen im Heimatlande?“ (id. m. 5. lapon).

„Wer unsere früheste und eigenste Art rein und unverfälscht auf sich wirken lassen will, der muß bei der Vorgeschichte anfragen. Und dadurch besitzt diese junge Wissenschaft ihren so hervorragenden Gegenwert, ihre hohe nationale Bedeutung.“ (id. m. 5. lapon).

Mindezekből már világosan kitűnik, hogy egy tisztán archeológiai munka miképpen sorakozik a nemzeti tudományok közé. A módszer, melynek alapján ez lehetővé válik, akkor fog előtűnni kibontakozni, ha előbb áttekintjük a könyv tartalmát.

A „Deutsche Vorgeschichte“ 3 főrésze oszlik és pedig a kő-, bronz- és vaskor kulturájának összefoglaló tárgyalására. A germánok őseredetét Kossina egy másik munkájában fejti ki, a „Die Herkunft der Germanen“ c. könyvében,¹ — amint ismeretes — az északi indogermánok és a finn-indogermánok keveredéséből. E kérdést itt azért mellőzi.

¹ E munkában vetette meg Kossina a modern települési archeológia alapját. (Siedlungsarchäologie).

A legrövidebben úgy jellemezhetnénk a „Deutsche Vorgeschichte“-t, hogy minden tárgy és szellemi megnyilvánulás, mit Európában a három egymástkövető őskor produkált, eredeti és germán. E kulturtermelés kezdete visszanyulik a Kr. e. 4000-ik évig. Tehát szembehelyezkedve és cáfolva minden ellenkező felfogást, germán minden: a kőkori megalith sírok Észak- és Nyugat-Európában, mely innen terjedt Dél felé; a halottégetés szokása, a nefrit és jadeit tárgyak, az első írásjegyek, a különböző stílusú és formájú keramiák. A lovat, mint háziállatot itt használták először és innen terjedt el Ázsiába.

A bronz feltalálása belföldi, valószínűleg nyugateurópai felfedezés. Az egész Európában a legkimagaslóbbak a germán bronz tárgyak. Ekkor már volt a germánoknak zenéjük és költészetük. Pogány istenségeiket bronzban és agyagban ábrázolták. A fibula germán találmány, tehát nem telső Itáliából került ide, hanem fordítva az ennek előképe. Épen úgy a szép spirál díszítés és a markolatos kardok formái innen kerültek Délre. „Unerschöpflich scheint der Born der Germanenkunde in dem Denkmälern ihrer älteren Bronzekultur zu fließen; und weiter lehrt uns diese Bronzezeit die Wahrheit eines Goetheischen Wortes über unser Volk auch in ihrer Anwendung auf unsere germanischen Ahnen. „Es ist — sagt der alte Goethe 1820 — vielleicht keine Nation geeigneter, sich aus sich selbst zu entwickeln, als die deutsche.“ (id. m. 99. lapon.)

Hasonlóképpen a vastechnika fellépése szintén Európában, a germánoknál keresendő. A római császár-kori germán fibulák, ékszerek, fegyverek, keramia és azok díszítési motívumai, a népvándorláskori állatornamentika, ezek mind eredetiségről tanuskodnak. „Die Germanen waren ein Heldenvolk und sind es stets geblieben. Denn nur ein durch und durch mannhaftes, leistungsfähiges Volk konnte am Ende der römischen Kaiserzeit die Welt erobern.“ (id. m. 231. lapon.)

Hogy azonban Kossina felfogásának szellemét közelebből is megismerhessük, szükséges, hogy egy részletkérdést az ő művéből kiragadjunk. Erre legalkalmasabbnak kínálkozik az a tárgycsoport, mely által Kossina a különféle germán ős istenségek ábrázolását látja, kezdve a kőkortól.

Kossina szerint a gondosan formált és finoman kicsiszolt, hatalmas nagyságú tűzkő fejszék, továbbá a közönséges alakú borostyán fejszék, nem egyebek, mint az égi istenségnek jelképei, a miniatűr formák pedig az ő fegyverének, a villámnak

képmásai. Azonban az ég urát nemcsak mint a villám istenét, hanem, mint a nap istenét is jelképezték. Ezek az edényeken vagy az istentiszteletnél fontos szerepet játszó kézi dobokon látható koncentrikus körök, spirálisok, négy küllős kerék és az ú. n. máltai kereszt. A hornsömmerni agyag kézi dobon ilyen jelekkel mintegy öt istenség van ábrázolva. (Id. m. 40. ábra.) De nemcsak mint nyers természeti erőket, hanem mint emberi személyeket is elgondolták őket. Így a gyakran előforduló női agyagidolok plasztikusan kiképzett emlőkkel nem egyebek, mint a termékenység istennői. (Id. m. XVII. tábla.) Ezek tehát az istenségnek emberi formára alkotott ábrázolásai.

Ismeretesebbek a bronz korból azok a szépen díszített, néha berakásos bronz és arany korongok, melyeknek közepén a koncentrikus körök vagy a több ágú csillagforma a napot és körül a koncentrikus körsávokban elhelyezett kör-sorok a nap sugarait ábrázolják, tehát az egész korong a sugárzó napot, illetőleg a nap-istent jelképezi. Leghíresebb a trundholmi (See-land) lelet (Id. m. XVIII. tábla.) Két négyküllős kerékre helyezett bronz korongot egy bronzba öntött ló hűz, mely két pár hasonló keréken áll. A hátsó tengelyt a napkoronggal vékony rudacska köti össze. A korong egyik fele arany berakásos, a másik nem. Just Bing norvég tudós szerint az arannyal berakott oldal a ragyogó napot, a másik a holdat ábrázolja. A ló pedig mint a Hajnal istene huzza a Napot. Hasonló görög ábrázolások (Helios) a Kr. e. VI—VIII. századból származnak, míg a trundholmi lelet Kossina szerint a Kr. e. XV. sz.-ra tehető. Azért mondja ő a 82-ik lapon: „Vielmehr liegt in Trundholm ein einfacher Prozessionswagen vor, dessen berühmtestes Beispiel der im Frühling umziehende Wagen der Fruchtbarkeitsgöttin Nerthus ist.“

A bronzkorba sorozzák azokat a híres svédországi sziklarajzokat, melyeknek emberi-, állati alakjai és különféle jelei — német tudósok szerint — már akkor az ősgermán istenségeket ábrázolták vagy jelképezték. Így egy emberi alak, mellette vagy feltartott kezében a keresztet kerék; más esetben egyik kezében nyeles balta; néha feltűnő széles tenyérrel és ujjakkal: a Napisten. — Ennek kísérője egy kisebb emberi alak: a Holdisten. — E két ábrázoláshoz rendszerint egy ló alak egyedül, vagy emberi alakkal társul. Ez egyszer a Hajnal, máskor a Szélisten.

A Nap, Hold és Hajnal istenei együtt ábrázolva adják az

Istenháromságot. Értelmi jelentésük ez: mikor a Nap feljön (nagy emberi alak), elhalványul a Hold (a kisebb emberi alak) és mikor a Nap kisüt (a nagy alak vastag kézujjai), feltámad a reggeli szél (a ló alakja).

Van aztán még „Spergott“, „Axtgott“, „Handgott“ stb., a szerint, hogy az emberi alakok mit tartanak a kezükben. Előfordul két emberi alak, két testvér egymás mellett, egymással szemben vagy egymás fejetetejére állítva, melyek a nappal és éjjel, méginkább a nyár és tél váltakozásait jelentik. Ugyanez a gondolat rejlene két egymás mellett haladó ló alakjában.

Kossina aztán még tovább megy és azt mondja, hogy a Szélisten ábrázolása a későbbi Wodan előképe; ugyanaz a ló mint Hajnalisten, mint Tűzisten tovább él Freyr alakjában. A Napisten Thonar, a Holdisten pedig Tyr ábrázolásába ment át. Még érdekesebb az, mikor a nagyobb csoportu sziklarajzokból egész legendákat olvas ki Kossina és végül a klasszikus archeológusokkal szembeszállva és vitázva így fakad ki: „Was haben einer solchen Überlieferung Griechen und Römer gegenüberzustellen!“ (Id. m. 98. lap).

Az a kérdés már most, hogy lehetséges-e a kőkori agyadidolokban, a díszes bronz és arany korongokban és a svédországi sziklarajzokban tényleg az ősgermán istenségek jelképeit és ábrázolásait feltételezni, vagy sem? Van-e valami tudományos jogosultsága annak, hogy én egy sziklafalra vésett naiv emberalakra és a mellette levő karikára azt mondjam, hogy az a Napisten? De nem csakhogy Napisten, hanem tovább menve azt állítsam, hogy ennek az Istennek elképzelése, fogalma egy ősgermán lelkében született meg?

Bizonyos, hogy e kérdésekre realiztikus észjárással tagadólag, romantikus lélekkel és felfogással igenlőleg lehet válaszolni. Az előbbi szerint azt sem tudjuk, hogy t. k. milyen népfajból valók voltak és mikor éltek ott azok az emberek, akik e tárgyakat és rajzokat hátra hagyták. Még kevésbé tudhatjuk, hogy ez ábrázolásokkal és tárgyakkal mit akartak kifejezni, hiszen ismeretes, hogy a ma élő primitív népek észjárását, lelki világát stb. milyen nehéz megismerni. Olyan egészen más fogalmaik vannak a természeti erőkről, jelenségekről, saját énjükről és azoknak a természethez való viszonyáról.¹

¹ Tanulságos dolgozat ide vonatkozólag Bibó István, A primitív ember világa, Szeged. 1927. — L. Danzei f. id. munkái s u. o. bőirodalmat.

hogy a kutatók csak hosszas köztük való tartózkodás által tudnak azok titkaiba behatolni. A romantikus lélek ellenben nem bibelődik és aggályoskodik, hanem jóhiszemű, sokszor az igazságot legjobban megközelítő érzelmei alapján határoz. És vajjon melyik helyesebb eljárás? Ezeket a tárgyakat megfejtethetlenné és puszta, léleknélküli ábrázolásoknak tekinteni, vagy pedig gondolatokat hinteni az ősművész keze munkájára, egyszerű vonalai közzé, hogy azok megszinesedve és megelevenedve a rég letűnt ösök szellemét hirdethessék?

Bármilyen elfogulatlanul is igyekszünk e kérdésre feleletet adni, kell hogy az utóbbi felfogást tartjuk helyesnek, mert végeredményében a keltő közül akármelyiket is vetjük el, senkinek sincs módjában biztosítani arról, hogy helyesen, vagy helytelenül cselekedtünk-e? Miután így szinte tetszésünk szerint válogathatunk a két felfogás közt, kiki meggyőződése szerint, céltalan cselekedet volna nem azt választani, amelyiknek gondolatkeltő, lelkesítő és nemzetnevelő ereje van. Kossina tehát kétségtelenül helyesen jár el, mikor fájának, nemzetének 5—6000 éves ősgermán istenségekről beszél. Ez jellemzi az ő módszerét, ezen alapszik nála az őstörténetnek nemzeti jelentősége. Mert nem az egyes tárgyak és nem is azok külalakja, vagy technikája a fontos, hanem a szellem, mely azokat megalkotta és az ösök életkörülményei, melyek e szellemet felnevelték.¹

Kossina faji és nemzeti szellemről áthatott tudományos munkássága Németországban egy egész archeológiai iskolát teremtett meg, sőt külföldön is számos követőt állított csata sorba és pedig nem csak a hazaias módszer, hanem egyúttal a pángermánizmus lobogója alatt. E szellemben működik Diculescu Konstantin román archeológus, a dákó-román kontinuitás elméletének egyik túlzó képviselője, akinek egyik benünket közelről érdeklő munkájával foglalkozni akarunk. Az ő műveire már csak azért is szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet, mert ki fog tűnni, hogy a szerző a tudomány leple

¹ Maga Kossina így mondja id. m. 233. s. köv. lapon: „...der Schwerpunkt der Wissenschaft der Vorgeschichte nicht in den einzelnen Fundstücken liegt, ...sondern in dem Aufbau der Wissenschaft vom gesamten Leben unserer Vorfahren, sowohl von dem äußeren, mehr stofflichen, wie von dem inneren, mehr gedanklichen Leben, wofür die Erde gleichmäßig zahlreiche Zeugnisse andauernd herausgibt, also in dem Aufbau einer Kulturwissenschaft, für die der Museumsinhalt nur einen Teil der Grundlage bildet.“

alatt ősi területi igényeink megdöntésén fáradozik és azon a gazdag területen hízlatla fel a dákó-román elméletet erősítő érveit, melyet a sovány magyar régészeti tudomány mindezi-deig parlagon hagyott. Ez a parlag a magyarhoni római kori barbár népek történelmi szerepe és archeológiája.

Az a törekvés, melyet legújabbban a román történetírók és régészek a dákó-román kontinuitás elméletének megalapozásával kapcsolatban kifejtének, tisztán a nemzeti érdek szolgálatában történik. Célja kimutatni, hogy Erdély a román nép őshazája, mert a mai románok, mint neo-latin nép, egyenes lezármazottjai annak a keveréklakosságnak, mely a dáciai őslakosok és a római telepések összeolvadásából állott elő. Ma már a román filológusok között is többen vannak, akik azt tartják, hogy a román nyelv egyidőben két különböző központban keletkezett és pedig a Dunától északra és délre, tehát nem kizárólagosan Dáciában, ellenben Diclescu „Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes. I. Band. Leipzig 1922.” című művében Dáciát tartja az összeolvadás helyül, hol a román nép és nyelv kialakult és hogy a kontinuitás elméletét még szélesebb mederbe telerje, a gepidák történelmével kapcsolatban azt igyekszik kimutatni, hogy a román nép kialakulásánál ha nem nagyobb, de mindenesetre olyan szerepük volt a gepidáknak, mint a frankoknak és longobárdoknak a francia, illetőleg az olasz nép kialakulásánál. „Die bis jetzt nur von wenigen Forschern vertretene Annahme der rumänischen „Kontinuität“ in Dazien wird dadurch in neues Licht gerückt und — ich wage es zu glauben — endgültig bestätigt.“ (id. m. VII. lap.)

Bennünket azonban ez a kijelentés épen úgy nem lep meg, mint Jorgának azon állítása, hogy a székelyek elmagyarosodott oláhok. A gepidák révén való germanizálás gondolatáért ma már csak Kossina és hívei lelkesedhetnek, mert román részről sem talált kedvező fogadtatásra. Különbösen sem tartozik itt reánk megvizsgálni, hogy Diclescu művei milyen értékűek tudományos szempontból. Úgy a fent említett művet, mint Diclescu másik munkáját: „Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien, Mannus Bibl. Nr. 34. Leipzig 1923“ bírálta M. Jahn a Mannus Zeitschrift XVI. kötetében. Szerinte, aki nem annyira kritikát, mint szelid ismertetést adott és aki a magyar régészeti anyagot csak kissé ismerhette, Di-

culescunak különösen utóbbi műve archeológiai szempontból teljesen helytelen. Ha ezt már egy elfogulatlan és a mi viszonyainkat nem ismerő német tudós állítja, gondolhatjuk, mi lehet ennek a könyvnek értéke a mi szempontunkból. Míg erre a feleletet főmunkánkban fogjuk megadni, nem hagyhatjuk említés nélkül Buday Árpád „Van-e alapja a dákó-román kontinuitás elméletének?” című igen éleslátású cikkét,¹ mely alapján ingalja meg Diclescunak a gepidákról írott munkáját. Buday szerint a dákó-román kontinuitás elmélete idillikus elképzelés, mely az ókor viszonyainak, intézményeinek és a dáciai állapotoknak nemismeréséből származik. Világos érvekkel bizonyítja be, hogy Dáciában az a bizonyos összeolvadási folyamat az őslakók és római telepések között nem mehetett végbe, mert:

„nem volt hozzá idő;
nagyon sokféle volt az összeolvastandó elem;
s Rómának akkor már nem volt hozzá ereje.“

Buday érveinek felsorakoztatása után így fejezi be cikkét: „Bizonyos ezek után, hogy a dákó-román kontinuitás elméletét belátható időn belül a román tudományosságnak is fenntartás nélkül meg kell tagadnia, ha az igazi tudományosságként való elismerésre igényt tart.“ (id. m. 137. lapon). Részünkről itt, — eltekintve az igazság keresésétől, — azt kell megjegyeznünk, hogy a tudományos nézetek mint igazodnak az ellentétes nemzeti érdekek irányítása szerint.

Lássuk ezek után röviden, hogy mint állítja be Diclescu a gepidáknak történelmi szerepét és különösen azt, hogy milyen önkényesen állapítja meg a gepida birodalom határait.

A keleti germánokhoz tartozó, szűkebb értelemben a gótokkal törzsrokon gepidák őshazájukból, a Visztula torkolata vidékéről több menetben vándoroltak le s az első raj már a Kr. u. III-ik sz. közepén átlépve a Dukla szoroszt, Erdélybe, illetőleg Északdáciába nyomul (249. Kr. u.). Szembeötlő az a bizonytalanság és ingadozás, melyet Diclescu tanusít, mikor a régi dákok és az új jövevények békés elhelyezkedését igyekszik kimagyarázni. Ha a források a gepidák megérkezése után még mindig dákokat említenek, szerző szerint azok alatt mindig gepidákat kell értenünk. A letelepülés és elterjedés bizo-

¹ Emlékkönyv Dr. gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére. Budapest, 1925., 127—137. lapokon.

nyítására olyan lehetetlen és naivnak látszó érveket s archeológiai leleteket hoz fel, amit csak azzal lehet megmagyarázni, hogy nálunk sem a germán törzseknek, sem a jazigoknak nem akadt eddig feldolgozójuk. Különben is abban a korban nem az egyes leletek, hanem csupán a sirmezők vehetők tekintetbe valamely nép letelepülésének bizonyítására.

Abból, hogy a gepidák, — akik 290-ben Kr. u. a szép Erdély urai lettek, — a germán törzsek forgatagában merre jártak és milyen viszonyban a gótokkal, burgundokkal, vandálokkal úgy az egymás, mint a rómaiak elleni harcokban: bennünket, vagyis inkább Diclescut főleg az érdekli, hogy bármerre vetődtek is a gepidák, Dáciába mindig visszatértek. Mint leigázottak részt vesznek a húnok hadjárataiban s Attila halála, illetőleg a Netao melletti nagy csata után Ardarik kivívja a gepidák függetlenségét Kr. u. 454-ben.

A kérdés már most az, hogy mi volt Diclescu szerint a felszabadított Gepidia határa?

Az idevonatkozó különféle felfogások (Müllenhoff, Schmidt, Wietersheim-Dahn stb.) megegyeznek abban, hogy a gepidák a hűnbírodalom összeomlása után főképen Erdélyben maradtak. Délen a Duna, Keleten az Olt, esetleg a Siret voltak határai. Diclescu Jordanesre támaszkodva (Get. V. 33.) tulleszi magát az összes eddigi felfogásokon és Gepidia határaiul nyugaton a Tisza folyását, délen a Dunát az Olt torkolatáig, keleten az Olt és a Kárpátok vízválasztó gerincét jelöli ki a Tisza forrás vidékéig. (id. m. 76-ik lapon l. a térképet.) Ezt a merész felfogást még csak elszívlelnénk neki, hiszen nem is ő találta ki, de azt a további állítást, hogy ezt a tényt archeológiai alapon is be lehet bizonyítani: nevelésesenek és dákó-románi tulzásnak találjuk. Sajnos, Diclescu ezen tételének kimutatását jelen művének 2-ik kötetébe ígéri, amiről eddig nincs tudomásunk s azért óvatosan várunk, hátha az eltévedt útról a szerző magától is visszatér. Álljanak itt az ő saját szavai: „Auf Grund der bisherigen Ausführungen vermögen wir jetzt mit Bestimmtheit festzustellen, daß das Land der Gepiden nach 454 wirklich mit dem Trajanischen Dazien zusammenfiel, in dessen nördlichen und nordwestlichen Teilen sie schon 250, d. h. lange vor dem hunnischen Einfall, festen Fuß gefaßt hatten. Es umfaßte denn alle Territorien zwischen Teiß, Donau, Olt und Karpaten, anders gesagt, die heutigen Provinzen Siebenbürgen, Oltenien, das Banat, die Krisana und der Maramures,

d. h. mehr als das ganze an Naturschönheiten und Bodengliederung hervorragende Gebiet des römischen Altdaziens.“ (id. m. 76—77. lapokon.)

Csak futólag említjük meg, hogy Gepidiának nem ez volt a legnagyobb kiterjedése, mert később beolvasztván a szarmata-jazigokat, elfoglalják a Tisza-Duna közét (105. lapon) és mikor a gótok 473-ban elhagyják Pannoniát, a gepidák átkelnek a Dunán és birtokukba veszik Sirmium szabadon hagyott vidékét. Ettől fogva rövid ideig két centruma volt Gepidiának, azonban „der Kern der gepidischen Ansiedelung blieb noch immer das Trajanische Dazien nördlich der Donau.“ (131. lap.)

Ekkor álltak a gepidák hatalmuknak a tetőpontján s akkori határukat Diclescu ugyanott húzta meg Nyugat felé, ahol a világháború után — mint ismeretes — a legvérmesebb román-remények is megállapodtak: a Tisza partján.

Azokban ez a fényes állapot nem soká tartott. 546 után egyre tornyosulnak a vészfelhők Gepidia körül. Kelet felől a szlávok, nyugat felől a longobárdok szorítják, majd az egyesült longobárd-avar nyomás alatt 567—571 között végleg megszűnik a 300 éves multtal dicsekvő gepida állam. Ez azonban nem jelenti a nép megsemmisülését, mert a gepidák és velök együtt az őstrománok az avar uralom alatt megtarják kulturális önállóságukat és átélve a bolgárok és honfoglaló magyarok fennhatóságát, — bár a IX. század óta nincs róluk semmi hír, — valachok = románok neve alatt továbbra is szerepelnek. Diclescu hivatkozik Anonymus és Nestor krónikáira, melyek szerint a honfoglaló magyarság a Tisza-Duna mentén szláv és román lakosságot talált.

A tény tehát Diclescu szerint az, hogy a gepidák a IX. század óta, — eltekintve attól, hogy Eustathius püspök a XII. században még gepidákról emlékezik, — román néven említetnek a történelemben. „Unter welchen Umständen aber sich dieser chemische Prozeß langsam und allmählich vollzogen hat, welches die speziellen Beweise dafür und welches die Spuren sind, worin er sich noch heute widerspiegelt, sind Fragen, die das Thema des II. Bandes ausmachen. Hier sei nur noch das hervorzuheben, daß der Endpunkt der Geschichte des Gepidenvolkes genau in dem Anfang der rumanischen Geschichte liegt.“ (248. lapon.) E legkényesebb kérdésekre a magyarázatot eddig nem kaptuk meg. Marad tehát számunkra annyi, hogy a gepidák hat évszázadon keresztül tartózkodtak

Dáciában, mint uralkodó elem alattvalóikkal, az őstrománokkal együtt. Ez alatt az idő alatt az őstromán lakosság teljes mértékben germanizálódott, amely körülményt Diculescu filológiai alapon is igyekszik bebizonyítani. Így alakult ki szerinte germán szellemi felsőbbség alatt a mai román nemzet, ugyanúgy mint a franciák a frankok, az itáliaiak a longobárdok révén.

Ez a megállapítás Diculescu művének legsajátabb eredménye, mely szembeszáll a román filológusok eddig vallott ellenkező dogmájával. Ez új tétel felállításának lényegét mi röviden a következőkkel magyarázzuk:

Diculescu a dákok-román kontinuitás levezetésében bizonyára észrevette, hogy az őstromán, tehát a régi dákok és a római telepések keverékéből előállott népelem hat századon át való fennmaradása a gepida-kapcsolat nélkül felette labilis kérdés volna. Ha azonban az őstrománokkal szemben a gepidáknak a frankok és longobárdok szerepét juttatja, úgy e történelmi uralkodó népelem által életben tarthatja és megőriztetheti a szolgálai állapotban tengődő őstrománok pásztor- és — szerinte — földműves elemeit is. Beleviszi tehát nemzetét történelmébe — mint pusztá eszközt — a románság előtt különben felette antipatikus gondolatot, a pángermánizmus eszméjét, hogy ezáltal a szomszédos magyarsággal szemben az Erdély elnyelése után is még mindig nyugtalan dákok-román kontinuitás elméletét minél inkább megalapozza és a jogtalan birtoklást a jogosultság látszatával jogosnak minősítse.

Különbben Diculescu „Die Gepiden“ című egész munkájában három román jellemvonást látok: *behízeleg* a fennhéjázó germán szellemnek, hogy saját nemzetének naiv *elámtására* irányuló tételét aláírassa hiszékeny és hiú német tudóssokkal, a mi igazságaink *elhomályosítása* céljából. Nem szükséges rámutatnunk, önként következik ebből, hogy mi a magyar archeológus kötelessége és hogy mi lehet a magyar archeológia új feladata?!

Azonban nincs nép, hol az archeológia annyira a hazafias szellemű nemzeti politikába kapcsolódnék és annyira kimondottan a nemzeti érdekeket szolgálják, mint a cseheknek. Ez a jelenség mindenestre összefügg a cseh nép hosszas elnyomatásával és az öntudatos cseh intelligenciának a felszabadulás és önállóság eszméjétől hevített szívós igyekezetével és kitartásával. Az első ösztönzést bizonyára az Oroszországban 1817—1825 között született pánszlávizmus erejéből meri-

tették, amikor az orosz tudósok a legkisebb megfontolás nélkül ószlávnak tekintettek minden leletet, ami csak orosz földből került elő. E felfogás hatása alatt vérszemet kaptak cseh szomszédaink és pedig mindjárt a kezdet kezdetén úgy, hogy a hazafias eszméktől átitatott cseh archeológia tíz év híján százados multra tekinthet vissza, sőt felbuzdulásában odáig jutott, hogy ma már legtipikusabb honfoglalás kori magyar sirjainkat slávoknak mérészelik feltüntetni. Szükséges tehát, hogy e kérdéssel is foglalkozzunk.

Ismeretes, hogy a cseh archeológiának megteremtő atyamestere a gömörmezei születésű, magyar iskolákban nevelkedett s később Prágába került *Safarik Pavel Josef* (1795—1861). Mint a prágai egyetem könyvtárnoka, 1837-ben adta ki főmunkáját „*Slovanské starožitnosti*“ címen. (Szláv régiségek). Ugyanő írta meg és adta ki 1842-ben a sláv ethnografiát. *Safarik* e két alapvető és korszakalkotó művén kívül óriási tudományos munkásságot fejtett ki teljesen specifikus sláv szemlemben. Ő ugyanis fáradhatatlan munkás életét faja iránt való kétségtelen elfoglaltsággal két fontos cél szolgálatába állította: 1. érvényesíteni a multak történetén alapuló népjogokat; 2. ez érvényesítést által egyesíteni az összes sláv népeket. Mint tudjuk, ehhez a törekvéshez társult Délvidéken a Gáj Lajos által megszervezett illyrizmus.

Hogy *Safarik*-nak mekkora nevelő hatása volt nemzetére; hogy az ő eszméi mennyire nemzeti ideákká lettek: mutatta az a fényes ünnepség, melyet 1895-ben, születésének századik évfordulóján tiszteletére rendeztek, amikor is számos monografiával áldoztak emlékezetének.¹

Safarik eszméinek továbbépítője és elfogult harcosa *Niederle Lubor* prágai professzor, a cseh archeológiának mai vezérférfia, kinek két munkájára fogjuk felhívni a figyelmet, a szakkörökben felmerült ismertetések alapján. Az egyik még 1896-ban jelent meg „*O puvodu Slovanu. (A slávok eredetéről). Studie k slovanskym starožitnostem. V Praze 1896.*“ címen és a másik: „*Slovania v Uhrách (A slávok Magyarországon). Letopis matice slovenskej. XIII. Évf., I. füzet, Turócszentmárton 1921.*“²

¹ Magyar nyelvű rövid monografiáját I. Wagner Lajos, *Safarik* élete és művei. Egyetemes Philológiai Közöny, II. 1878. 246-291. lapokon.

² *Niederle* műveinek ismertetésére a következő tanulmányokat használtuk fel: Melich János, A slávok eredetéről. *Ethnographia* IX. 1898. 335-341. l.

Niederle első helyen említett munkájában az antropológia, archeológia és összehasonlító nyelvészet alapján a szlávtság eredetével foglalkozik. E munka keretén belül tárgyalás alá veszi azt a hatást is, melyet a finn-ugor népek a szlávásra gyakoroltak és e kérdésnek külön fejezetet szentel. Niederle eredményei a következőkben foglalhatók össze:

Eddig azt tanították, hogy miután a szláv koponya brachikefal szemben a régi germán sírok dolichoid alkotású koponyáival; hogy miután a szláváságnak barnás komplexiója van (haj, szem és bőr színe) szemben a germán világos fajtával: azért a szlávok testi alkotásuknál fogva más fajhoz tartoztak, mint a germánok. Niederle szerint ez a teória többé nem tartható fenn a következő okokból:

1. Az őshaza ószláv sirjaiban a koponyák dolicho- és mezokefalok;

2. Csak a nyugati és délszlávok barnás komplexiójúak, míg a Kárpátokon túl a világosabb fajtához tartoznak;

3. A Kr. u. 6. és 10. századból való régibb tudósítások szerint is a szlávok a világos fajtából valók.

Niederle ezzel megdönteni vélte a régi elméletet, mely szerint a szlávok rövid fejűek és barnák s egy új hipotézis felállítására vállalkozott, amelyet azonban megmagyarázni és megfejtetni nem tud. Ő ugyanis arra az alapra helyezkedik, hogy az árják Európa északi részén az ősrégi hosszúfejű és eredetileg sötétes komplexiójú raszból fejlődtek ki. Az árjaknak az a része, mely a Balti tenger partján lakott, világosabb komplexiójú lett, azaz ott egy másodlagos szőke és hosszúfejű centrum keletkezett, melyből később a germánok, szlávok és a baltok származtak. Miután pedig ennek a szőke komplexiójú centrumnak területe ma a finn-ugorság lakóhelye, Niederle szintúgyesnek tartotta ezt a kérdést részletesebben is megvizsgálni.

A finnek ugyanis keletről kerültek a Balti tengerhez és már az őskorban sem voltak egyöntetű testalkotásúak. Egyik részük hosszú fejű, magas termetű és szőke volt. Ez a nyugati csoport, mely szoros viszonyba került a Balti tenger mel-

Dr Semayer Vilibald, A szlávtság eredetének Niederle-féle elmélete. Ethnographia X. 1899, 185-199. l. — Br. Richthofen Bolko, A szláv kérdés Magyarországon régibb középkori archeológiájában. Arch. Ért. Ujfolym XL. köt. 1923-26, 138-156. l. — Ugyanezen dolgozatokban a kérdésnek bővebb irodalma található.

léki árjakkal, annyira, hogy azok egy része elfinnesedett. A másik részük, a keleti csoport rövid fejű, alacsony termetű, és barnás komplexiójú volt, az az mongoloid típusú, mely a finnek eredeti magvát alkotta. Ebből tehát az következik, hogy az árják szőkes komplexiójú centruma az ősfinnnek első csoportjával való érintkezéséből állott elő, tehát a germánok és szlávok egyaránt hosszúfejűek voltak.

Azonban világos, hogy ezzel a dolog nincs megoldva, mert még mindig fennáll az a nagyon fontos kérdés, hogy az egykor hosszú fejű szlávok miképpen lettek az utolsó évezred alatt rövid fejűekké? Erre sem Niederle, sem társai nem adnak feleletet. Mert nem tekinthető megoldásnak, ha Niederle annyit mond, hogy a mult évezred közepe előtti dolichokefalú ősszláv koponyák brachikefalú lettek. Ez — Semayer szerint — „antropológiai harakiri.” Különbön Semayer id. cikkében nagyon is fenekére lát Niederle tudománypolitikájának. Szerinte már a kiindulás hamis és erőltetett, mert Niederle egy sehol sem létező tétel ellenkezőjét igyekszik bizonyítani, mert hiszen senki sem tagadta, hogy a szláváság ugyanabból a fajból való, mint a németség. Ranke, Virchow, Schurtz, Deniker etc. mind ugyanazt hirdették. Aztán Niederle figyelembe se veszi Bogdanov kutatásait, melyek szerint a középorosz szent föld ősi dolichokefal csontleletei nem az ősszláváság tartozékai, hanem vagy finn eredetű népeké, vagy pedig egy kihalt, de nem szláv ősi népé. Semayer nagyon helyesen jegyzi meg: „Niederle egész működése azt az a priori kitűzött célt szolgálja, hogy a cseheket, ha már a jelenben nem lehet, hát legalább a multban egyesítse a szent oroszországgal, — ámde ilyen módszert természettudományi téma nem bír meg.” (Id. cikk 189. lapon).

Semayer az ő kritikáját 1899-ben írta. Azóta a cseh nemzetiségű álmok — ha nem is a pánszlávizmus révén — várakozáson felül valóra váltak. Az előtt az elkeseredés emésztő tüze fanatikus eszméket melengetett a tudomány leple alatt, melyek ma már az elbizakodottság jegyében tulömlenek a nem remélt határokon. Végtelenül világos példát szolgáltat erre Niederle f. id. újabb munkája, A szlávok Magyarországon (1921).

Nem szokatlan, inkább jellemző a magyar tudományra, hogy Niederle könyvének igaztalan állításait, tisztán politikai alapra helyezett és ellenünk irányuló érveinek jogosulatlanságait elsőnek egy német archeológus, Br. Richthofen mutatja ki magyar nyelven megjelent f. id. cikkében. Ismeretesek az okok,

melyek az ilyen jelenségeknek magyarázatát adják. Megvan minden reményünk reá, hogy a magyar tudományos világ szervezetalansága és a felsőbb irányítás hiánya már nem sokáig fog tartani az archeológia terén sem.¹ Különben a jelenségben egyrészt igazolva látjuk jelen egész tanulmányunknak s felfogásunknak életrevalóságát, másrészt örülünk, hogy egy rajtunk kívül álló elfogulatlan szakember mondja meg Niederlenek az igazságot.

Adjuk először is Niederle könyvének bevezető sorait Richthofen fordításában: „Van a magyar archeológiában egy rész, mely leginkább minket illet meg és melynek ma, amikor Tótország a csehszlovák köztársasághoz tartozik, egészen a cseh és tót archeológia munkakörébe kell kerülnie; nemcsak azért, mivel a magyar archeológia nem foglalkozott vele kellőleg, hanem azért is főleg, mivel munkásságuk tendenciózusan ellenünk, szlávok ellen irányult. A magyarországi szlávok régiségeiről van ugyanis szó, a történeti idők kezdetétől fogva, amely korban ezeknek létezését Magyarországon senki sem lagadja, nem is tagadhatja, de a magyar archeológiában mégis szándékosan el vannak nyomva vagy pedig más népek javára agyon vannak halgatva.“ (id. cikk. 154. lap.)

Niederle — úgy látszik — lényegében ugyanabba a hibába esik, mint előbbi művében, t. i. egy nem létező ténnyel, mely szerint a magyar archeológiai módszer a szlávokat elnyomta, megváltoztatni és helyesbíteni akar. Niederle a magyarországi korai középkori régészeti anyagot Hampel német nyelvű munkájából ismeri. Hampel azáltal, hogy szarmatának nevezte azt a csoportot, melyről Alföldi újabban kimutatta, hogy avar, jöhiszemüleg járt el, míg Niederle szerint Hampel csupán politikai okokból nem állított fel önálló szlávcsoporthoz, ami Hampelnek bizonyára eszeágában sem volt. Ha már most az ő bevezető sorait és ezen eljárását összevetjük, kitűnik ebből, hogy Niederle a maga részére kisajátította és az ő szempontjából igen helyesnek tartott módszert feltételezi Hampelnél és mint ilyet, azaz nem létezőt, Hampelnél helytelennek minősíti és elveti. E feje tetejére állított, mondhatjuk teljesen zűrzavaros és nevetséges felfogással indítja meg Niederle érvei-

¹ Mintaképp szolgálhat a magyar történészek legújabb szervezetalansága. L. Szekfű Gyula Világtörténet és magyar történet c. cikkét. Klebelsberg Emil könyv. 1925. 35—43. lap.

nek támadó hadjáratát a magyar archeológia ellen, ami eddig példátlanul áll a maga nemében.

Niederle szerint minden magyarországi sir, melyben haláltak gyűrű, hullámvonallal díszített durva agyagedény, fonott vagy csavart nyak- és karperec, ugyanolyan gyűrű, kigyófejes vagy hasonló végződésű lapos és visszahajtott végű karperec, rozetta és szivalakú, csüngő, szőlő- és félhordalaku függő, dézsaveret, tövises sarkantyú stb. van: az mind szláv. Ez alapon Niederle szerint a magyar lovas sírok jórésze szláv. Így többek közt a tarsolylemez bodrogvécsi lipikus magyar sírok is, mert a leletek között két tövises sarkantyú van. Ez az egyetlen példa elég arra, hogy illusztrálja Niederle módszerét.

Richthofen id. cikkében tárgyáról tárgyra kimutatja, hogy mik nevezhetők szlávoknak és melyeknek nincs semmi közülük sem a szlávokhoz. E helyen itt meg kell elégednünk az ő igen becses tanulmányára való utalással és Alföldi f. id. alapvető művének újra való megemlítésével. Richthofen szerint „Niederle fejtegetései valóságosan vétenek a rendszeres tudományos eljárás ellen és ennél fogva nem alkalmasak arra, hogy Magyarország korai középkori leleteinek megítélésénél segítségünkre legyenek.“ (Id. cikk. 153. lap.)

Még csak annyit jegyzünk meg, hogy a szláv kutatók a lausitzi-kulturkört is óslávoknak minősítették, azonban az újabb kutatások szerint épenséggel nem ős szláv, bár egyes lengyel régészek (Kostrzewski és követői) még ma is annak tartják, akik — Richthofen szerint — „politikai szempontok befolyásolta módszer hibáktól még nem tudtak megszabadulni.“ (156. lap.)

* * *

Ezzel be is fejeztük a külföldi archeológiai irányzatok bennünket oly közelről érintő ismertetését s egyuttal tanulmányunkat. Nagy számmal hozhatnánk még fel példákat, melyek mind csak azt bizonyítanák, hogy addig, míg a magyar régészeti tudományunk nem lesz egy erős gerince, mely egész szervezetét fenntartó oszlopként szilárdan tartsa; hogy addig, míg e tudomány felett nem lesz egy világító, éltező közös centrum, melyből az egyes kutatók erkölcsi erőt és a céltudatos működéshez kitalást, munkakedvet meríthetnek: addig a magyar archeológiának haszontalan minden igyekezete, tengődés és terméketlen küzködés minden kifejtett munkássága a szomszédos nemzetek ön-

tapogatódzás, bizonytalanság és sokszor jogtalan kisajátítás a turáni szellem rovására, nem tudja az ellenkezőt bebizonyítani. Végül az elmélet kiépítése és megalapozása szükséges sőt kötelesség, mert e nélkül alul kerülünk a tudományos harcban, mely már ma is a védekezés stádiumát mutatja idegen segítséggel.

Mindenkor és mindenkiben tiszteljük a komoly, elfogulatlan tudományos meggyőződést és annak igazságait a legteljesebb mértékben elismerjük s magunkra nézve kötelező erejűnek tartjuk. Ezzel szemben azonban megköveteljük, hogy ami jogos igazságaink is érvényre jussanak és elismertessenek a külföldi tudományos körök által. Épen ezért nem lehet, hogy továbbra is ölbetett kezekkel nézzük, hogy a német archeológus szerint a magyar föld őskulturája szóba se jöhet, hogy a román régész kénye-kedve szerint átlépje a Tiszát és a csehek szónélkül rátegyék kezüket honfoglaló magyar sirjainkra!

Eddigi gyengeségünk és mulasztásaink okát csakis abban látom, hogy nem volt gerincünk és nem volt irányító szellemünk, pedig megadta számunkra a világtörténelem, de elhanyagoltuk vagy nem akartunk róla tudomást szereznünk. Szilárd a meggyőződésünk, hogy a turáni szellem jegyében felépített szkita-magyar kontinuitás elmélete a magyar archeológia új korszakát fogja jelenteni!